

הליכות יום

העצמאות



מדינת ישראל היא מתנת שמיים לעם ישראל אחרי השואה האיומה. וכמו כל מה שהקב"ה נתן לאדם שהוא בעל בחירה חפשית - יש מכירי טובה ונאמנים למגמתו של הנותן, ויש כפויי טובה המנצלים את הניתן כפי שרירות לבם והם מסלפים את דמות המדינה.

אנו שייכים למכירי הטובה, אנו מבחינים בין מדינת ישראל לבין ממשלת ישראל, וגם אם יש לנו השגות מדובות על מה שעושה או לא עושה הממשלה או אחרים, נאמנים אנו למדינה, ומודים להקב"ה על כל הישג שבבנין העם והארץ, וביחוד על שזכינו לריכוז של מוסדות תורה וחסד, שהם תפארת לאומה כולה.

(מדברי הרב גדיה זצ"ל)

העצמאות והפדות בעיני גדולי הדור

שש דפיקות

לפני שמונה שנים, בעצם ליל בלהות מלא זוועות מידאנק, טרבלינקה ובוכוולד, בליל של תאגז וכבשנים; בליל של הסתר פנים מוחלט, בליל שלטון שטן הספקות והשמד, אשר רצה לסחוב את הרעיה מביתה לכנסיה הנוצרית; בליל חיפושים בלי הרף ובקשת הדוד, - בליל זה גופו צף ועלה הדוד. האל המסתתר בשפירי חביון הופיע פתאום והתחיל לדפוק בפתח אהלה של הרעיה הסחופה והדוויה, שהתהפכה על משכבה מתוך פירפורים ויסורי גיהנום. **עקב ההכאות והדפיקות בפתח הרעיה, עטופת אבל, נולדה מדינת ישראל!**

כמה פעמים דפק הדוד בפתח אהל רעייתו? דומני, שלכל הפחות יכולים אנו למנות שש דפיקות. **ראשית**, דפיקת הדוד נשמעה במערכה הפוליטית, מבחינת היחסים הבין לאומיים לא יכחיש אף איש, **שתקומת מדינת ישראל, במובן פוליטי, היתה התרחשות כמעט על טבעית**. רוסיה וארצות המערב תמכו יחד ברעיון ייסודה של מדינת ישראל, שהיתה אולי ההצעה היחידה שבנוגע לה התאחדו המזרח והמערב. נוטה אני להאמין שארגון האומות המאוחדות נוצר במיוחד לתכלית זו - לשם מילוי השליחות שהטילה עליו ההשגחה. נדמה לי, שאין להצביע על שום הישג ממשי אחר על ידי האו"ם. אינני יודע את מי ראו נציגי העתונות בעיני בשר בכסא הנשיאות באותה אסיפה גורלית, אשר בה הוחלט על ייסוד מדינת ישראל, אבל מי שהסתכל אז היטב בעינו הרוחנית, הרגיש ביושב ראש האמיתי שניצח על הדיונים, והוא - הדוד. הוא דפק בפטישו על השלחן.

שנית, דפיקות הדוד נשמעו בשדה הקרב. **חיל ההגנה הקטן של ישראל ניצח את צבאותיהן העצומים של ארצות ערב**. נס "רבים ביד מעטים" נעשה לעינינו. ופלא עוד יותר גדול התרחש באותה שעה! הקב"ה הכביד את לב ישמעאל וציוה עליו לצאת לקרב נגד מדינת ישראל. אילו לא הכריזו הערבים מלחמה על ישראל, והיו מסכימים לתכנית החלוקה, היתה מדינת ישראל נשאת בלי ירושלים, בלי חלק גדול של הגליל וכמה משטחי הנגב.

שלישית, הדוד התחיל לדפוק גם בפתח האהל התיאולוגי, וייתכן, כי זוהי הדפיקה החזקה ביותר. הדגשתי כמה פעמים בדברי על ארץ ישראל, **שכל טענות התיאולוגים הנוצרים, שהקב"ה נטל מכנסת ישראל את זכויותיה בארץ ישראל, ושכל ההבטחות בנוגע לציון וירושלים מתייחסות במובן אליגורי אל הנצרות והכנסיה הנוצרית, נתבדו בפרהסיא על ידי יסוד מדינת ישראל, כטענות שקר, שאין להם שום עיקר ושורש**.

קורת רוח אני מוצא בקראי בעתונים קתוליים ועתונים פרוטסטנטיים על מדינת ישראל. בעל כרחם עליהם להזכיר את שם ישראל כשהם מוסרים חדשות על ציון וירושלים הנמצאות בידנו. יש לי תמיד רגש מיוחד של סיפוק נפש, בשעה שאני קורא בעתון שתגובת מדינת ישראל אינה ידועה כעת, כי שבת היום והמשרדים סגורים, או כשאני קורא בערב פסח ידיעה מ"יונייטד פרס" ש"היהודים ישבו הלילה לשלחן הסדר בתקוה, שניסי מצרים יחזרו ויתרחשו היום".

רביעית, הדוד דופק בלבבות הנוער המתבולל והנבון. פתאום התחיל הדוד לדפוק בדלתות הלבבות הנבוכים ודפיקתו - **תקומת מדינת ישראל** - האיטה, לפחות, את תהליך הבריחה. רבים מהמתנכרים לשעבר קשורים עתה למדינה העברית בקשרי רגש נאות על השגיה הכבירים. השאלה המתמידה "מי אתה" מקשרת אותו לעם ישראל. בעצם העובדה, כי שם ישראל נישא על שפתיים, יש בה משום הזכרה ליהודי הבורח כי אי אפשר לו לנוס מן כנסת ישראל שבה "הסתבך" מלידתו.

לכל עבר שאנו פונים אנו קולטים את המלה "ישראל"; צילה של ישראל רודף אחריהם בלי הרף. מחשבות מסוימות והרהורים פרדוכסליים בוקעים ועולים מנבכי הנפש אפילו אצל המתבוללים המושבעים. וכשיהודי מתחיל לחשוב, להתבונן, כששנתו נודדת - אי אפשר לדעת לאן תוליכנה אותו מחשבותיו, ואיך יתבטאו פקוקיו וספקותיו.

הדפיקה החמישית של הדוד היא אולי החשובה ביותר. בפעם הראשונה בתולדות גלותנו הפתיעה ההשגחה את שונאינו בתגלית המרעישה, **שדם יהודי אינו הפקר!** אסורה היא הנקמה כשאיך לה מטרה, אבל אם מתרוממים על ידה להגנה עצמית, הרי היא זכותו האלמנטרית של האדם באשר הוא אדם לנקום את נקמתו.

לשון הגאולה השלישית היא: "וגאלתי אתכם בזרוע נטויה ובשפטים גדלים" (שמות ג. ו). **ברוך שהחינו לזמן הזה, שיהודים יש בכם - בעזרת השם - להגן על עצמם!**

הדפיקה הששית, נשמעה בשעת פתיחת שערי הארץ. יהודי הנס מארץ אויב יודע עכשיו כי יכול הוא למצוא מקלט בטוח בארץ אבות. עדים היינו כולנו להתנחלות יהודי המזרח בארץ במשך השנים האחרונות. ומי יודע למה היו צפויים אחינו אלה בארצות מושבותיהם לולא ארץ ישראל שהביאה אותם באניות ובמטוסים אליה? לו קמה מדינת ישראל לפני השואה ההיטלראית, מאות אלפי יהודים היו ניצולים מתאי הגאז והכבשנים. פלא המדינה בושש קצת לבוא, ובעטיו של איחור פעמיו הוצאו להריגה אלפים ורבבות מישראל. ברם עכשיו, כשתמה שעת הסתר פנים, ניתנה האפשרות ליהודים הנתלשים ממקומותיהם להשתרש בארץ הקודש. אל יהיה הדבר הזה קל בעינינו!

(הרב יוסף דב הלוי סולוביצ'יק זצ"ל)

עצומו של יום

חמשה באייר, שנקבע... לחוג אותו בכל הארץ זכר לנס של תשועתנו וחירותנו - מצוה לעשותנו שמחה ויום טוב ולומר הלל. ואף ציבור שבעיר אחת או יחידים שקובעים עליהם יום טוב לעצמם, על נס שנעשה להם, חייבין לקיים עליהם ועל זרעם והבאים אחריהם עד עולם, ואף שהולכים לעיר אחרת להשתקע, חייבין לקיים היום ההוא, כמו שכתב מהר"ם אלשקר בתשובותיו סימן מט, והובא להלכה ב"מגן אברהם" סימן תרפו ס"ק ה ובאליהו רבה שם. והחתי"ם סופר בשו"ת אורח חיים סימן קצא כתב שכך נוהגין כמה קהלות ישראל ומגדולי יחידיהם שעושים כן ביום שאירע להם נס. עיין שם שכתב דהיינו דוקא - [בהצלה] ממיתה לחיים, דומיא דמרדכי ואסתר, אבל בפדות משארי צרות לא. - וממילא פשיטא בנידון דידן, הנוגע לציבור של כלל ישראל, ויש כאן פדיון מעבדות לחירות, שנגאלנו משעבוד מלכיות ונעשינו בני חורין והשגנו עצמאות ממלכתית, וגם הצלה ממיתה לחיים, שנצלנו מידי אויבינו שעמדו עלינו לכלותנו, בודאי חובה עלינו לקבוע יום טוב.

ויפה כיוונו... שקבעו את היום הזה דוקא, אשר בו היה עיקר הנס שיצאנו מעבדות לחירות על ידי הכרזת העצמאות.

(הגאון רבי משלם ראטה זצ"ל)

לקראת הגאולה השלימה

"אין בעל הנס מכיר בנסו" (נדה לא. א) - הנסים והנפלאות, התשועות והמלחמות שהתרחשו בארץ הקודש ובעיר הקודש והמקדש, גם אלה שראו זאת בעיניהם, גם אלה שחזו זאת בבשרם ממש, אינם מצליחים להביע את מעמקי רגשותיהם. ומי כמוני, אשר נדד בימים אלו על פני קיבוצי היהודים בגלויות, מסוגל יותר לחוש את תעצומות הניסים, לחשוב יותר על פשר המאורעות המופלאים מאד. הלשון שלנו דלה ומוגבלת מלבטא, ואף כוח הדמיון מצומצם מדי מכדי לתפוס ולהקיף את משמעות הדברים.

דורנו המוכה והמושפל, דור הנסיונות והיסורים, ראה עד כה מצבים של "הסתר פנים" --- וקעת זכה הדור לשפע כביר של ניסים גלויים ומופלאים כל כך --- זוהי אפוא הכנה גדולה, מעין חזרה כללית לקראת הגאולה השלימה. חסדי ד' הם, שנותנים לנו להדגיש ולטעום מטעמן של הישועות הגדולות הצפויות והמזומנות לנו --- מעודדים אותנו לקראת שעת הגאולה. הבה, אחים יקרים, נתכוון לקראת הגאולה השלימה!

(הגר"י כהנמן זצ"ל²)

הקמת הצבא הישראלי - יד ההשגחה העליונה!

בהנף נף הקמת הצבא הישראלי על ידי ממשלת ישראל החדשה, שנתכוננה במעשי ניסים נפלאים - כל עין רואה בזה יד ההשגחה העליונה, הנטויה עלינו לחוננו ולתת לנו מחיה בארץ האבות.

...בעצם "שנות ראינו רעה" (תהלים צ. טו), ודמוע תדמע כל עין על בית ישראל עם ד' אשר נפלו "כעמיר אחרי הקוצר". והנה פתאום מתוך החושך והערפל הכבד בקעו ניצוצי אור, וכמו השחר עלה על שמי ארצנו הקדושה, וכבוד ד' עלינו זרת, להרמת קרן ישראל לעיני הגויים, **שיכירו וידעו כל יושבי תבל בזכותנו לבנות את בית ישראל בארצנו.**

רוח הקדים נשא את הצר הצורר מארצנו, וממשלת ישראל מתרקמת ומתחזקת בעזרת צור ישראל וגואלו מיום ליום, עד שהגענו להקמת הצבא בישראל, אשר על ידו עשה ד' תשועה גדולה ונמסרו רבים ביד מעטים.

(הרב צבי פסח פרנק זצ"ל³)

1 מגדולי אותו הדור, חבר מועצת הרבנות הראשית. מתוך שו"ת קול מבשר סימן כא.

2 ראש ישיבת פוניבז'. מתוך קובץ חידושים, ירושלים ה'תשל"ג, עמ' כט.

3 רבה של ירושלים, מהפוסקים החשובים בדור הקמת המדינה, בהסכמה לספר "משפט הצבא בישראל", ירושלים ה'תשט. נתפרסם ב"תיקון יום העצמאות", ירושלים ה'תשלח, עמ' 188.

פתיחה לתיקון יום העצמאות*

דבר נפל בישראל, אחרי שנות אלפיים, זכינו למדינה עצמאית, ואילו חכמי התורה לא מצאו עוז בלבם להכריז על יום הכרזת המדינה כעל יום חג מקודש בתקנת חכמים וקבלת הדור.

הכופרים באמונת חכמים חוגגים את נצחונם, והמאמינים מתלבטים במבוכתם.

והנה העם נפוצים על ההרים, זה בכה וזה בכה, ותורת כל אחד ואחד בידו "ברצותו חוגג וברצותו ממוגג" (מתוך פיוט לחון בערבית של יום הכיפורים), והכל מתוך "דעת נוטה" ולא מתוך "דעת תורה" - על כן שנסתי מתני וארוצה אחרי הקוצרים, ללקוט אמרים, מפי סופרים וספרים, אשר יורו המורים, קדושי עליונים אשר מימיהם אנו שותים ומפיהם אנו חיים.

הדפים הבאים, כוונתם להפר את חגם של הכופרים, לברר את מבוכת המאמינים, ולהוכיח כי מקורות ההלכה האיתנים והברוכים מפכים מעוז, ודברי ראשונים וחידושי אחרונים מצטרפים יחד ומעמיקים את ההבנה ואת הגישה לעיצומו של יום טוב נוסף לישראל.

והיה ד' בעוזרי למצוא דברי חפץ, ומהם דברים ספונים וטמונים אשר נתגלו לי בעזרת ד', אם מתוך עמל ועיון ואם מתוך בדיקה וחיפוש, ולפעמים כמציאה שנודמנה בהיסח הדעת, כמתנת חנם מאוצרו הטוב גם למי שאינו הגון.

מתברר שיש ויש אפשרות לקבוע ולקדש יום חג לישראל. היום צריך להיות ראוי לכך, לא רק מצד תכנו המדיני החילוני, אלא גם מצד תקפו הרוחני המקודש.

צא וראה: ט"ו באב - יום טוב מופלא. תחילתו במדבר, המשכו אחרי כיבוש הארץ, חזר ונתחדש בתוספת טעם אחרי חורבן בית ראשון (קורבו העצים) וכן אחרי חורבן בית שני (הרוגי ביתר ניתנו לגבורה)¹.

ולא נתקבלה דעת הרוקח כי משבטלה מגילת תענית בטל גם ט"ו באב, ונתקבלה דעת פסקי תוספות במסכת תענית, שט"ו באב במקומו עומד ואין נופלים בו אפים.

ואף על פי כן נשאר כחג עממי, ללא כל תוספת תפילה, לא הלל ולא קריאת התורה, אף לא זכרון בתפילה - למרות כל הטעמים לשבח.

דבר זה מלמדנו, כי יכול להיות חג עממי גדול, ובכל זאת לדרגה של ברכות ותפילות לא יגיע.

ואם תגדל ותרבה לפי זה התמיהה על חכמי הדור - מדוע שרי הקודש לא אמרו שירה? הרי דוקא מתוך גודלה יבין המבין כי ודאי דברים בגו. כמקובל: בה במדה שהקושיא חזקה יותר, סימן שהתירוץ פשוט יותר...

"לא בסבי טעמא" - אמרו חכמים (שבת 99. ב): אין ה"סבבי" מגלים את טעמם. טעמים כמוסים אתם שלא לגלות עיקר הטעם.

הנימוק הרשמי שניתן: **ירושלים איננה בידי המדינה** והיה מי שראה בזה דחיה בקש.

* כנראה הקדמה לתיקון יום העצמאות שנגנזה, ונדפסת כאן לראשונה.

1 עיין תענית ל, ב.

אכן, דומה שהנימוק האמיתי הוא: - **המדינה איננה בידי ירושלים**... ירושלים של מטה איננה נתונה למרות ירושלים של מעלה...

אילו זכינו היתה הקמת מדינת ישראל בתשי"ח יוצרת מהפכה שלימה במושגי עם ומדינה, בהיותה משמשת דוגמא נעלה של חיי יחיד וציבור, ממשלת כהנים וגוי קדוש.

לא רק שלא היו מתעוררות בעיות של אפשרות קיום מצוות התורה במדינה, אלא להיפך, כל הבעיות שנתקלו בהן במשטרי הגויים היו נפתרות דוקא על בסיס ועל רקע האפשרויות הרחבות הממלכתיות שרק מדינה עצמאית יכולה להעניק אותן: שלטון השבת במדינה, יחסי עובד-מעביד, בוררות חובה, מעמדה של האשה, הבראת המשפחה, ירידה מתמדת של הפשעים, אחוז אפסי של תאונות דרכים ותאונות עבודה, התני"ך היה זוהר באור אלקי ומקרין מזיוו על נער ועל זקן.

עכשיו שלא זכינו ומדינת ישראל חסרה את יסודותיה הרוחניים הטבעיים והיא תלויה בחסדו המופלא של הקב"ה - אף על פי שאיננו כדאים - הרי מחשבות נוגות באות ואינן נותנות למחשבות הלכה שתצטרפנה למעשי הוראה.

זכינו לעצמאות מדינית, ברם הגלות הרוחנית והשעבוד הרוחני עדיין בתוקפם הם עומדים.

ההתגלות של העצמאות הרוחנית, נחלת ישראל המקודשת בימי השעבוד הגופני הקשה ביותר, זו - טושטשה ומטשטשת יותר ויותר, והלעז אוכל אותנו בכל פה. סימני ההיכר הישראליים המקוריים נמחקים והולכים, ושלומי אמוני ישראל נאבקים קשות על שלימותם וקיומם הרוחני, נלחמים ועומדים על נפשם.

ומכל מקום, ודאי עלינו לסמוך גאולה לשירה. עלינו להכיר בגודל נסינו ובעוצמת התשועה בעצם הקמת מדינתנו ופתיחת שערי הארץ לאחינו מכל קצוי תבל.

מקובלים אנחנו "כי לא תשכח מפי זרעו" (דברים לא. כא), מאמינים אנחנו כי מתוך חבלי לידה קשים אלו, יוחל (יוולד) גוי קדוש.

"ישראל דקדישין לזמנים" (ביצה ת. א) - קדושת זמנים צריכה לבוא מלמטה, על ידי ישראל.

תקנת חכמים איננה באה רק מלמעלה, אלא נובעת גם מלמטה, ממעמקי נשמת האומה. - כל זמן שאין לבם של ישראל שלם, כל זמן שאין שמחתם של שלומי אמוני ישראל שלימה. כל שכן שאין שני הצנורות מתאחדים - אין ההזרמה מוצאת את דרכה.

יד ד' ומעשיו, הם רק תנאי ראשון, ברם אלה עדיין מחכים להכרה מלאה מצד כל ישראל, ורק כשזאת תבוא, ראוי יהיה המאורע לאמירת שירה...

וכך הוא סדרן של כתובים:

"ויושע" (שמות ד. ל) ... "וירא" (שם לא) ... "ויאמינו" (שם)

- "אז ישיר משה ובני ישראל" (שם טו. א)!

"ויאמינו בדבריו - ישירו תהלתו" (תהלים ק. ג).

סדרי תפילות, הנהגות והליכות

מתוך "תקון יום העצמאות"

מבוא¹

יום העצמאות כפי שהוא - טעון שיפור, שכן איתערותא דלתתא ואיתערותא דלעילא, שתברו בהקמת המדינה יחדיו, לא מתאחדים בעשייתו. הציבור הכללי - מזלזל בעיצומו של יום, והציבור הדתי - כל אחד ואחד בונה לו במה לעצמו.

סמיכת שירה לגאולה, לראשית צמיחת גאולתנו ויציקת דפוסי הלל והודאה על הניסים שנעשו בתקומת מדינת ישראל, ההצלה ממות לחיים והשחרור מעבדות לחירות לרבונות העם בארצו, היו רוח-אפיו של הרב נריה. לפני קום המדינה הציפיה היתה לגאולה וישועה ובהושטת יד אחים לעולים מארצות ועדות שונות, ולאחר הכרזת המדינה בטויה ואריגה של חוט לחוט לקשר של קיימא בין החול והקודש, בין הכוח והרוח, בין הגלויות המתקבצות לאביהם שבשמים, בין דתיים, חרדים וחילוניים לבניית מדינה יהודית, "ממלכת כהנים וגוי קדוש" (שמות י"ט, ז).

מהליכות היום

יום העצמאות רבים נוהגים לעשותו יום שמחה מערב עד ערב. מנהג נאה להפסיק המלאכה לפני שקיעת החמה, לנעול בתי העסק, לרחוץ וללבוש בגדי יום טוב לכבוד היום.

לעולם אל יעשה אדם שום מלאכה שיש בה מאמץ או טרחה ביום העצמאות, אלא אם כן היתה מלאכת דבר האבד או צורך רבים או צורך היום עצמו, ויכווין מחשבותיו ביום ההוא להודות ולהלל לדי' על נפלאותיו ונוראותיו ולגיל ולשמוח בישועתו.

חל ה' באייר להיות ביום שישי או בשבת, עושין את יום העצמאות ביום חמישי שלפניו, אלא שאז פותחין החנויות מן המנחה ולמעלה לכבוד השבת.

אין מכריזין על תעניות בה"ב - שנהגו בקהלות רבות לקבען אחרי פסח ואחרי סוכות - עד שיעבור יום העצמאות.

* חיבור העוסק ביום העצמאות: סדר התפילה, הליכות היום, משמעותו ועוד. כולל הערות הרחבה והעמקה המכונות "נהורא דיומא". נערך על ידי הרב נריה זצ"ל בשנת ה'תשטז על דעת הרבנים הראשיים לישראל. נדפס לראשונה בעילום שם המחבר. במהדורות נוספות ומורחבות של המחלקה לתרבות תורנית נדפסה התפילה והליקוטים תחת שמו של הרב נריה. בשנת ה'תשל"ג יצא סידור תפילה בשם "גואל ישראל", פרקי אורות ליום העצמאות ויום ירושלים מבית מדרשו של מרן הראי"ה קוק זצ"ל, עם סידור התפילה המבוסס על "התיקון", על ידי ישיבת ההסדר ברמת גן.

לפנינו הובאו קטעים מתוך "תיקון" זה. חלק מבירורי ההלכה שב"נהורא דיומא" ריכזנו לחוד בפרק העוסק בבירורי הלכה בעמוד 151.

1 מאת הרב נחום נריה שליט"א, בנו של רבנו.

הנפת דגל המדינה

נוהגין להניף דגל המדינה בראשי הבתים בערב יום העצמאות לפני שקיעת החמה. ועיין רמב"ן שמות יד, ח: ובני ישראל יוצאים ביד רמה, שעשו להם דגל ונס להתנוסס וכו', כדמות הנגאלים מעבודות לחרות.

ולפני הנפת הדגל יאמר בשמחה:

- ◆ איש על דגלו באתת לבית אבתם יחנו בני ישראל (במדבר ב, ב)
- ◆ נרננה בישועתך ובשם אלהינו נדגול - ימלא ד' כל משאלותיך (תהלים כ, ו)
- ◆ נתתה ליראיך נס להתנוסס מפני קשט סלה (שם ט, ו)
- ◆ כה אמר ד' אלוקים הנה אשא אל גויים ידי ואל עמים ארים נסי והביאו בניך בחצן ובנתך על כתף תנשאנה (ישעיה מט, כב)

*

דגל כחול-לבן הוא צרוף של דגלי יששכר וזבולון - "יששכר - ספיר, ומפה שלנו צבועה שחור דומה לכחול... זבולון - יהלום, וצבע מפה שלו לבנה" (במדבר רבה ב, ו).

איש על דגלו באתות לבית אבותם יחנו בני ישראל - רבי אלעזר פתח: שמחו את ירושלים וגילו בה כל אהביה (ישעיה טו, ז)... בגין דחדוה לא אישתכח אלא בזמנא דישראל קיימי בארעא קדישא... כתוב אחד אומר עבדו את ד' בשמחה (תהלים ק, ב), וכתוב אחד אומר עבדו את ד' ביראה (שם ב, יא), מה בין האי להאי? - אלא כאן בזמנא דישראל שראן בארעא קדישא, כאן בזמנא דישראל שראן בזמנא אחרא (זוהר במדבר דף קיח, א).

ואחרי הנפת הדגל יאמר:

◆ תקע בשופר גדול לחרותנו ושא נס לקבץ גליותינו ככתוב על יד נביאך: ונשא נס לגויים ואסף נדחי ישראל ונפצות יהודה יקבץ מארבע כנפות הארץ (שם יא, יב). דגלנו כן תרים על הנשארים ותלקט נפזרים כמלקט שבלים, אמן סלה.

"מי זאת הנשקפת כמו שחר וגו'" (שיר השירים ו, ז) - ארבעה דברים של שבח יש כאן לישראל, כנגד ארבע גליות, שבארבע גליות שעמדו על ישראל לא כפרו בהקב"ה....

"איומה כנדגלות" (שם) - אין דגלים אלא צבאות, שנאמר (במדבר ב, ג-ד): "דגל מחנה וגו' וצבאו ופקודיהם". וכן דגלי השמים - המלאכים, ודגלי הארץ - ישראל, ו... ואזון שניהם - הקב"ה. וכשם שהכל יראים מהקב"ה, כך הגויים יראים מישראל, שנאמר (דברים כח, ז) וראו כל עמי הארץ כי שם ד' נקרא עליך ויראו ממך, לכך נאמר איומה כנדגלות (שמות רבה טו, ו).

אמר רבי יוחנן: גדול קבוץ גליות כיום שנבראו בו שמים וארץ, שנאמר (הושע ב, ב): "ונקבצו בני יהודה ובני ישראל יחדו ושמו להם ראש אחד ועלו מן הארץ כי גדול יום יזרעאל, וכתוב (בראשית א, ה) ויהי ערב ויהי בוקר יום אחד (פסחים פח, א).

סדר התפילה לליל יום העצמאות

(על פי תקנת הרבנות הראשית לישראל)

עם ערוב היום מתכנסים לבתי הכנסת, מדליקין נרות ומורידין לפני התיבה ש"ץ מרוצה לקהל, ופותחים במזמורים של הודיה: תהלים קז, קז, צז, צח.

לאחר מכן שרים:

מקדש מלך עיר מלוכה

קומי צאי מתוך ההפכה

רב לך שבת בעמק הבכא

והוא יחמול עליך חמלה

זה היום עשה ד' נגילה ונשמחה בו

התעוררי התעוררי

כי בא אורך קומי אורי

עורי עורי שיר דברי

כבוד ד' עליך נגלה

זה היום עשה ד' נגילה ונשמחה בו

לא תבשי ולא תכלמי

מה תשתוחחי ומה תהמי

בך יחסו עניי עמי

ונבנתה עיר על תלה

זה היום עשה ד' נגילה ונשמחה בו

ימין ושמאל תפרוצי

ואת ד' תעריצי

על יד איש בן פרצי

ונשמחה ונגילה

זה היום עשה ד' נגילה ונשמחה בו

חזן וקהל בנעימה: קול רנה וישועה באהלי צדיקים, ימין ד' רוממה ימין ד' עשה חיל.

ומתפללין תפילת ערבית בנעימת חג.

כששליח ציבור מגיע ל"אמת ואמונה", קורא בקול ובניגון: **הפודנו מיד מלכים... עד על כל שונאינו.** וראוי לכווין גם לפדות ולהצלה אשר ראו עינינו, בקום עלינו עמי ערב להשמידנו, והקב"ה הצילנו מידם.

אחרי תפילת ערבית אומרים קדיש תתקבל.

אחרי קדיש תתקבל פותחין הארון ואומרין בקול רם (חזן וקהל):

שמע ישראל ד' אלהינו ד' אחד

בלחש: ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד.

ומהיכן זכו ישראל לקרות שמע, א"ר פנחס בר חמא ממתן תורה זכו ישראל לקרות שמע. כיצד, את מוצא לא פתח הקב"ה בסיני תחלה אלא בדברות, אמר להם: שמע ישראל, אנכי ד' אלקיך. נענו כולם ואמרו: ד' אלקינו ד' אחד. ומשה אמר: ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד (דברים דבה ב, כב).

ואחר כך אומרים שלש פעמים: **ד' הוא האלקים**

פעם אחת: **ד' מלך ד' מלך ד' ימלוך לעולם ועד**

חזן ואחר כך קהל:

"וכי תבאו מלחמה בארצכם על הצר הצור אתכם והרעתם בחצצרת ונזכרתם לפני ד' אלהיכם ונושעתם מאיביכם. וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם ותקעתם בחצצרת על עלתיכם ועל זבחי שלמיכם, והיו לכם לזכרון לפני אלהיכם אני ד' אלהיכם" (במדבר י, ט-י).

ת ק י ע ה

(תוקעין תקיעה אחת)

ואומרים בקול רם (חזן וקהל):

לשנה הבאה בירושלים הבנויה

חזן וקהל:

יהי רצון מלפניך ד' אלהינו ואלהי אבותינו כי כשם שזכינו לאתחלתא דגאולה כך נזכה לשמוע קול שופרו של משיח. ויהי רצון מלפניך שתראה בעני עמך ישראל הנפוצים בכל הארצות, ובחרבות ירושלים אשר היתה שממה, ומקדשך אשר היה משלח ונעזב כמדבר, ותקנא לשם קדשך המחלל בגויים, ותקבץ שארית צאנך מכל המקומות אשר נפוצו שמה, והשב ישראל אל נוהו וארמון על משפטו ישב. ובאה הממשלה הראשונה ממלכת לבת ירושלים, ועמד ורעה בעז ד' בגאון שם ד' אלהיו, ונקוו אליו כל הגויים, לקרא כלם בשם ד' ולעבדו שכם אחד. כי לך אנחנו מחכים, ומצפים לישועתך, ומיחלים להמון רחמיך וחסדיך. אל תבישנו ד' מסברנו ואל תפח נא מלכנו את תקותנו. הראנו ד' חסדך וישעך תתן לנו, וקיים לנו הבטחותיך ומלא לנו נחמותיך. הושיעה את עמך וברך את נחלתך ורעם ונשאם עד העולם.

אומרים תפילה על ירושלים עיר הקודש שיסדה הגאון המקובל האלקי מרנא רבי משה חיים
(ב"ר יעקב חיל) לוצטו זצ"ל:

מציון מכלל יפי, אלקים, הופיעה,
ולקריה נאמנה, ד', הושיעה.
שערי רחמיך רומה אל פתחה,
מרחוק תקותנו ד' שלחה.
העיר, ד' שמה, רפא שבריה,
תתקע לה, בל תסע עוד, כל יתדותיה.
חרפת עמך, חושה מארץ הסירה,
עוד את הבכור בן השנואה הכירה.
ישליו אוהביך, עליך הרגו,
כמים אחרים, כאריה ישאגו.
יגילון בך סלה, בשמך ירומו,
בהובישך כל תהומות יכסימו.
מהרי בתר שובה אל הר בשמיד,
ותחת חרכינו פתח דלתיד.
ברך נא את קהלת יעקב אהבת,
חיים עד העולם צו, אל כסא ישבת.
צור אל תאחר, קומה, עזך הודיעה,
ולקריה נאמנה, ד' הושיעה.

חזן וקהל: ימלך ד' לעולם אלהיך ציון לדר ודר הללויה.
נועלין את הארון.

חזן וקהל מנעימים (במנגינת "התקוה"):

שיר המעלות בשוב ד' את שיבת ציון היינו כחלמים. אז ימלא שחוק פינו ולשוננו רנה אז
יאמרו בגויים הגדיל ד' לעשות עם אלה. הגדיל ד' לעשות עמנו היינו שמחים. שובה ד' את
שביתנו כאפיקים בנגב. הזרעים בדמעה ברינה יקצרו. הלוך ילך ובכה נושא משך הזרע בא יבא
ברנה נושא אלמותיו (תהלים קכו).

ספירת העומר

עלינו לשבח

כל הקהל שר: אני מאמין באמונה שלימה בביאת המשיח, ואף על פי שיתמהמה, עם כל זה
אחכה לו בכל יום שיבוא.

מברכים איש את רעהו בברכת: מועדים לשמחה, לאלתר לגאולה שלימה!

קידוש לבנה

הליכות סעודת מצוה

אוכלים סעודת מצוה בשירות ותשבחות, ונוהגין להדליק נרות בשעת הסעודה ומספרים בישועת ד' ובנפלאותיו אשר עשה לפרט ולכלל. וטוב שיכין פרי חדש או בגד חדש לברך עליו שהחיינו.

ונוהגין לומר זמירות ושבחות בסעודות שמרבים בהם, ואז הוי סעודת מצוה (רמ"א, אורח חיים הלכות חנוכה סימן תרע).

שכל העושה כדי ליתן שבח למקום או לפרסם הנס או המצוה - הכל סעודת מצוה (מהרש"ל בים של שלמה, בבא קמא פרק שביעי, סימן לז, והובאו דבריו להלכה בביאורי הגר"א אורח חיים, סימן תרע, ס"ק ה) וכבר נהגו כל ישראל לומר דברי תשבחות או שיר של הודאות וזכרון חסדי הקדוש ברוך הוא על היין (אורח חיים סימן תקט, סעיף ג).

יש נוהגין להשאיר שלש מצות מפסח לסעודת היום ולצרף להן לחם חמץ, זכר ללחמי תודה שהיו בהן ג' מינים של מצות ומין אחד חמץ.

שחרית ליום העצמאות

בפסוקי דזמרה מוסיפין מזמורי שבת¹, השמים מספרים וגו' שירת אז ישיר אומרים פסוק פסוק (כיון שיום העצמאות חל תמיד ביום שחל בו שביעי של פסח). אחרי חזרת הש"ץ קורין את ההלל ואין גומרין אותו. חזן וקהל:

מי שעשה נסים לאבותינו ולנו וגאל את ישראל מעבדות לחרות הוא יגאלנו גאולה שלימה בקרוב ויקבץ נדחינו מארבע כנפות הארץ, ונאמר לפניו שירה חדשה הללויה. חצי קדיש

קוראין בטעמים של הפטרה, ישעיה פרקים י"ב, והיא הפטרת אחרון של פסח בחוץ לארץ. אחר כך אומרים תפילה לשלום המדינה.

תפילת התשובה:

יהי רצון מלפניך אל מלך יושב על כסא רחמים הרוצה בתשובה שתתן בליבנו ובלב כל עמך בית ישראל אהבתך ויראתך לירא אותך כל הימים, ותן בליבנו פחד הדר גאונך, ונשוב לפניך בלב שלם כמו שכתוב בתורת משה עבדך ושבת עד ד' אלהיך ושמעת בקולו ככל אשר אנכי מצוך היום אתה ובניך בכל לבבך ובכל נפשך ושב ד' אלהיך את שבותך ורחמך ושב וקבצך מכל העמים אשר הפיצך ד' אלהיך שמה.

חזן וקהל: השיבנו ד' אליך ונשובה חדש ימינו כקדם.

1 הרב ש"י זוין זצ"ל העיר שלא רצוי לומר פרקי תהלים נוספים לאחר "ברוך שאמר", וכמוכן אין לומר "מזמור שיר ליום השבת", שכן אין זה יום של שביתה ממלאכה.

אזכרה לקדושים (לחללי ההשמדה ולחללי צה"ל):

לקדושים אשר בארץ המה ואדירי כל חפצי במ (תהלים מז. ג).

אל מלא רחמים שוכן במרומים, דין אלמנות ואבי יתומים, המצא מנוחה נכונה על כנפי השכינה, במעלות קדושים וטהורים כזוהר הרקיע מזהירים, לנשמות רבבות אלפי ישראל, אנשים נשים וטף, שנהרגו ושנשחטו, שנחנקו ושנשרפו ושנקברו חיים, על קידוש השם. כולם קדושים וטהורים, ובהם גאונים וצדיקים, ארזי הלבנון ואדירי התורה.

בעל הרחמים יסתירם בסתר כנפיו לעולמים, ויצרור בצרור החיים את נשמתם, בגן עדן תהא מנוחתם. ד' הוא נחלתם יזכור עקדתם ותעמד לנו ולכל ישראל צדקתם.

ארץ אל תכסי דמם ואל יהי מקום לזעקתם, בזכותם ישונו נדחי ישראל לאחוזתם, והקדושים לזכרון תמיד נגד ד' יעמדו לגורלם, יבואו שלום וינוחו על משכבותם, ויקומו לקץ הימין לחיותם, ונאמר אמן.

אל מלא רחמים, שוכן במרומים, המצא מנוחה נכונה על כנפי השכינה, במעלות קדושים וטהורים כזוהר הרקיע מזהירים, לנשמות חיילי צבא הגנה לישראל, אשר מסרו נפשם על קדושת השם ועל כיבוש הארץ. בעל הרחמים יסתירם בסתר כנפיו לעולמים, ויצרור בצרור החיים את נשמתם, ד' הוא נחלתם. בגן עדן תהא מנוחתם וינוחו בשלום על משכבם, ונאמר אמן.

יש נוהגין להעלות זכר הקדושים בערב יום העצמאות, שנקבע ליום אזכרה, ויש שעושים זאת ביום העצמאות לפני אשרי ובא לציון.

אב הרחמים

אשרי ובא לציון, שיר של יום, אחרי שיר שהיו הלויים אומרים בבית המקדש אומרים פסוק פסוק את מזמור קיא בתהלים: "הללויה אודה ד' כל לבב...".

אין כאלקינו, עלינו.

אחרי אמירת הזכירות מוסיפים:

זכירת ירושלים: הריני זוכר את ירושלים כמו שכתוב אם אשכח ירושלים תשכח ימיני תדבק לשוני לחכי אם לא אזכרכי אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי (תהלים קלז. ה-ו).

ויהי רצון מלפניך ד' אלהינו ואלהי אבותינו, שתרחם על ירושלים עיר הקודש העיר אשר בחרת ועל מקדשך ברחמיך הרבים וקיים לנו מה שהבטחתנו בונה ירושלים ד' נדחי ישראל יכנס (תהלים קמז. ב). על חומתיך ירושלים הפקדתי שמרים כל היום וכל הלילה. תמיד לא יחשו המזכירים את ד' אל דמי לכם. ואל תתנו דמי לו עד יכונן ועד ישים את ירושלים תהלה בארץ.

אומרים י"ג עיקרים כנהוג, ומסיימים בשירה: אני מאמין באמונה שלימה, בביאת המשיח, ואף על פי שיתמהמה, עם כל זה אחכה לו בכל יום שיבוא.

מברכים איש את רעהו בברכת: מועדים לשמחה, לאלתר לגאולה שלימה!

תפילה ליושבי ארץ ישראל*

יהי רצון מלפניך ד' אלהינו ואלהי אבותינו שתעזרני על דבר כבוד שמך לחבב ארץ ישראל בכל לבב, בכל עת ובכל שעה ובכל רגע, לקיים המצוה של ישיבת ארץ ישראל כמו שכתוב (במדבר לג, נג) וישבתם בה, ואהיה תמיד שמה בישובה ובתשוקה גדולה כבן המשתוקק אל אמו, כמו שהיה אברהם אבינו ע"ה משתוקק אליה, ואני גם כן מיוצאי חלציו.

זכני למידה זו, כדי שיתכפרו בזה כל חטאותי ועוונותי ופשעי מעודי עד היום הזה, ואפילו בגלגולים הקודמים ובדור המדבר שמאסתי בה, שנאמר (תהלים קו, כד) וימאסו בארץ חמדה, וגרמתי בכיה לדורות. ותהיה הנסיעה והטלטול לכאן לפדיון (נפשי כמו שכתוב (שם קב, טו) כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו, וזכני לישב בה עד ביאת הגואל צדק במהרה בימינו, ולהיות דבק בדך בשמחה ובטוב לבב, ויקוים בי (דברי הימים א י, כא) ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ.

ותשפיע עלי מאור קדושת ארץ ישראל העליונה, על נפשי ורוחי ונשמת, להתעלות בקדושתה, לראות את פני האדון ד' אלהי ישראל עם כללות כל ישראל.

וזכני לישב בה על התורה ועל העבודה, ולהתפלל אליך בלי טרדות העולם הזה, וזכני לעשות רצונך בזריזות, בלי רפיון ועצלות, להחזיק על כל פנים באחת מכל תרי"ג המצוות בכח גדול ובהתמדה, כמאמרם ז"ל: (קידושין לט, ב) וכל העושה מצוה אחת כתיקונה מיטיבין לו ומאריכין ימיו ושנותיו ונוחל את הארץ, ועל ידי אותה המצוה אזכה לכל המצוות כולן. ולא אצטרך לחזור ולצאת לחוץ לארץ כל ימי חיי, אני וזרעי וזרע זרעי עד עולם אמן.

כי אלקים יושיע ציון ויבנה ערי יהודה וישבו שם וירשנה. וזרע עבדיו ינחלוה ואהבי שמו ישכנו בה (תהלים סט, לו-לז).

יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך ד' צורי וגאלי (שם, יט, טו).

מנהגי ותיקין

יש נוהגין להלך ביום זה ארבע אמות חדשות בארץ ישראל, שלא דרכה בהם עוד כף רגלם.

יש נוהגין לצאת ביום זה מחוץ למקום ולראות את השכונות החדשות, היישובים החדשים והבניינים שנוספו, לקיים מה שנאמר (תהלים סח, יג) סובו ציון והקיפוה ספרו מגדליה וגו'.

כיון שיום העצמאות חל תמיד ביום שחל בו שביעי של פסח, על כן נוהגין לומר בו אז ישיר פסוק פסוק, ובסעודת הלילה מזמרין משירי קריעת ים סוף, כגון המעביר בניו וגו', ובסעודת היום מזמרין גאולה לרבי יהודה הלוי - יום ליבשה נהפכו מצולים וכו' (נמצא בסיידורים לפני ברית מילה).

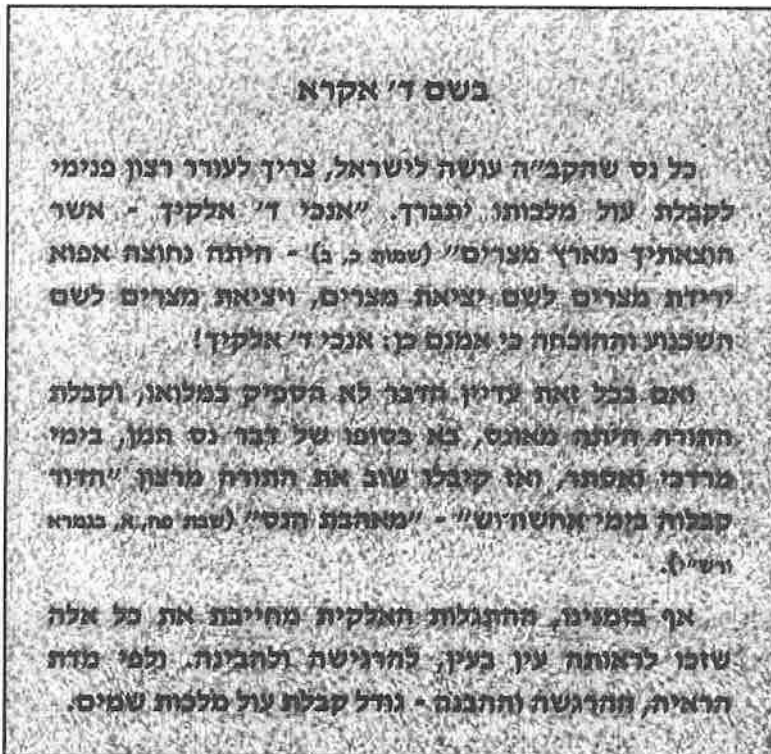
נוהגים ללמוד ביום זה ענייני קדושת הארץ וקדושת המקדש - שיבנה במהרה בימינו - ויש קובעים מדרש במצוות התלויות בארץ ומזרזים בני ביתם לדעת יפה סדר הפרשת תרומות ומעשרות, וכן עוסקים ברמב"ם הלכות מלכים ומלחמותיהם.

* "בגדי ישעי" למרן השלי"ה הקדוש.

ויום זה שהוא הראשון לשלשים יום שלפני חג השבועות, מתחילין לשאול ולדרוש בו בענייני הרגל, מתן תורה וביכורים וכו'. ונאמר (תהלים קה. חג. מה) ויוצא עמו בששון ברנה את בחיריו וגו'. בעבור ישמרו חקיו ותורתיו ינצרו הללויה.

וחכמים דורשים בענייניו של יום ומחזקים העם במעוז התורה והמצוה, למען יכירו בעלי הנס בניסם ולא יאמרו ידינו רמה, וידעו כי פועל ד' הוא ומעשה ידיו, כי פדה ד' את יעקב וגאלו מיד חזק ממנו.

וראוי לחלק צדקה לעניים ביום זה ולקרב הגאולה השלימה, דתניא ר"י אומר גדולה צדקה שמקרבת את הגאולה שנאמר (ישעיה נז. א) כה אמר ד' שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבוא וצדקתי להגלות (בבא בתרא י. א). ואין כסא ישראל מתכוון ודת האמת עומדת אלא בצדקה שנאמר (ישעיה נד. יד) בצדקה תכונני. ואין ישראל נגאלין [ובגמרא שבת קלט, א, הגירסא: ירושלים נפדית] אלא בצדקה שנאמר (ישעיה א. כז): "ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה" (ומב"ם הלכות מתנות עניים פרק ג, הלכה א).



יום העצמאות בישיבת בני עקיבא*

חברי הישיבה נתכנסו כולם לאולם התפילה כשהם לבושים בגדי חג. פרק קז בונהלים, שחסידיים נוהגים לאמרו לפני קבלת שבת, נאמר ברוב התלהבות, ואחריו נאמרו, **פסוק פסוק**, הפרקים: צו, צח, ק. מתוך "לכה דודי" הושרו הקטעים "מקדש מלך" עד "ימין ושמאל" ועד בכלל. כחרוז חוזר שימש הפסוק: "זה היום עשה ד' נגילה ושמחה בו" (תהלים קיח. כד). כמו כן שרו את הפסוקים: "קול רנה וישועה באהלי צדיקים וכו'" (שם טו).

תפילת ערבית היתה בניגון של יום טוב ואחרי "שמונה עשרה" נעשה הכל בהתאם להוראות הרבנות לפי הסדר דלקמן: ספירת העומר, פתיחת הארון, שמע ישראל, ד' הוא האלקים, מי שעשה נסים, שהחינו, תקיעה גדולה, לשנה הבאה בירושלים, יהי רצון, שיר המעלות בשבוע ד' (תהלים קכו), עלינו. החברים ברכו זה את זה ב"יום טוב ושנת גאולה".

אחרי התפילה נערכה סעודה חגיגית מתובלת בשירי שבח והודיה ודברי הערכה לעיצומו של יום העצמאות וחסדי ד' על עמו וארצו.

בתפילת שחרית נוספו לפסוקי דזמרה גם "למנצח השמים מספרים" (תהלים יט), וגם "נשמת כל חי". שירת הים נאמרה פסוק פסוק. אחרי הלל הוקראה ההפטרה "עוד היום בנב לעמד" (ישעיה י"ב) ואחריה נאמר "הנותן תשועה" לממשלה, מי שברך לגדולי התורה, ואזכרה לקדושים. אזכרה מיוחדת נאמרה לחברי הישיבה אשר נפלו חלל במלחמת מצוה זו, וכן אזכרה מיוחדת לקדושי כפר עציון. התפילה נסתיימה בשירת "אני מאמין".

אחרי ארוחת הבוקר נתקיימו השעורים והלמודים כרגיל, עד הצהריים¹. באחת וחצי התפללו מנחה. אחרי אשר הוקראה ההפטרה "שוש אשיש" (הפסרת פרשת נצבים), ועם סיום התפילה שרו "אדון עולם" ו"לשנה הבאה בירושלים הבנויה".

בחדוה של תורה ושמחה של מצוה חגגו חברי ישיבת בני עקיבא את יום העצמאות, כשהלב מלא הודיה לד' על נסיו ונפלאותיו בעבר, וציפיה לישועה שלימה בעתיד. ציפיה לגאולה של ירושלים, וקבוץ בניה לתוכה בשמחה.

* תיאור סדר היום של יום העצמאות שכתב הרב בכתי"ק לאחר שעבר היום, כנראה בשנת ה'תש"ט. את השינויים למנהגנו כיום הדגשנו - המעי'.

1 בשנותיה הראשונות של המדינה שהו התלמידים בישיבה ביום העצמאות. בשנים אחרות ניתנו שיעורים מעניינו של יום - הלכות מלחמה, מלכים ומצוות הקשורות בארץ.

יום הזכרון ויום העצמאות עם קום המדינה

בישיבה, בבית, ובכפר הרוא"ה

הרבנית רחל נריה

עכשיו, במלאות חמשים שנה להקמת המדינה, ישנם כבר דפוסים שונים לחגיגת יום העצמאות במסגרת הציבור הדתי לאומי.

בשנים הראשונות לקום המדינה, צריך היה ליצור את הדפוסים האלה, ובשטח זה, נדמה לי, היתה הישיבה, והיה המושב כפר הרוא"ה, מבין ה"ראשונים" שיצרו את המסגרות החגיגות האלה.

יום העצמאות החל כבר ביום הזכרון. יום הזכרון ויום העצמאות היוו חטיבה אחת. עם הצפירה של יום הזכרון, הודלק נר נשמה בבית, והשתדלתי להאזין לפרקי קריאה על הבנים הנופלים.

בתחילת הלילה התקיימה בכפר עצרת זכרון, שהיתה תמיד מאורגנת בטוב טעם, גם מבחינת התפאורה, גם מבחינת נרות הזכרון שהיו תקועים על בסיסיהם של רובים, ומבצבים מתוכם.

בעצרת זו היו משתתפים בשנים הראשונות גם בני הישיבה, (אחר כך כשרבו התלמידים, קיימו עצרת מיוחדת לבני הישיבה).

התוכן: הקראת פרק תהלים, פרשנות מפי אחד הרבנים, הרב ישראלי או רב מהישיבה. אחר כך מסכת של פרקי קריאה, מלווה בשירה חרישית של מקהלה. דברים מפי הרב ישראלי, ואחר כך קדיש וסיום ב"אני מאמין".

עצרת הזכרון היתה משרה אוירה של רצינות מרובה, וכל המשתתפים היו יוצאים משם בהרגשה של אבל יחיד. בקושי היו מסוגלים לומר שלום איש לרעהו.

ביום הזכרון אחרי הצהריים היו הולכים לבית הקברות, ובשנים הראשונות היו מספידים את קדושי כפר עציון. מאחר שגם בחיבת ציון היתה באותה שעה אזכרה, היה בשנה אחרת מספיד בבית הקברות בעלי ז"ל, ובחיבת ציון הרב אברהם צוקרמן, ובשנה השניה נהגו להתחלף.

אחרי זה היו עושים אזכרה בסוכת שלמה, סוכה שנבנתה לזכרו של שלמה פרוינד הי"ד, תלמיד הישיבה שנהרג ב"כפר עציון", על ידי הוריו.

עם גמר יום הזכרון היו כפר הרוא"ה והישיבה לובשים חג, מעלים את הדגלים, ומתכוננים לתפילה בישיבה ובבית הכנסת בכפר.

לקראת יום העצמאות בשנת תשט"ו, הופיע סדר התפילה "תיקון יום העצמאות", עם פירושים, אגדות מאמרי חז"ל, ובשעת הארוחה, היינו שומעים או קוראים אמרות או קטעים משם.

כולם לבשו בגדי חג, הגברים והתלמידים לבשו חולצות לבנות ועלו לתפילה.

התפילה בישיבה היתה חגיגית מאד. התחילה ב"לכה דודי", שרו קטעי תפילה מסוימים, וירדו לחדר האוכל לארוחה החגיגית.

בדרך כלל הזמינו איזו אישיות ציבורית או צבאית, שנשאה דברים במהלך הארוחה בנוסף לרבני הישיבה. כמו כן הצטיינה הארוחה בשירה וריקודים.

אם כי בעלי השתתף גם בארוחה בישיבה, השתדלנו לאכול אחר כך גם ארוחה חגיגית בבית. מפה לבנה היתה פרושה על השולחן, הדלקנו חנוכיה שכל נרותיה היו מודלקים, בהקבלה למנורה שסמלה את המדינה. על השולחן היינו מניחים גם חלות וגם מצות, זכר לשחרור (ראה בדיונים ההלכתיים על סדרו של היום עם הרב משולם ראטה בספרנו בעמ' 157). אכלנו ארוחה חגיגית ומיהרנו למסיבת העצמאות.

בשעה 9.00 התקיימה בכפר עצרת להקמת המדינה, גם היא היתה מתוכננת מאד, באומר ובצליל, אך בניגוד לערב הקודם של יום הזיכרון, שהשרה עצב ורצינות, כאן בלט יסוד השמחה.

היו מארגנים הצגה יפה, שבהשוואה לרמה של הימים ההם, היתה בעלת רמה, עם מסר חינוכי, ולערב זה הגיעו זקנים צעירים וטף, והרבה אורחים מבחוץ. היא היתה משולבת גם בנאומים וריקודים ממושכים, חמים, מצב הרוח היה מרומם.

בבוקר יום העצמאות היתה תפילה חגיגית, גם בכפר וגם בישיבה (שם אמרו הלל בלי ברכה), ואחר כך, כשבעלי חזר הביתה, השתדל להאזין לרדיו, לתפילה ב"ישורון".

גם המצעד ריתק אותו על יד הרדיו, וגדולה מזו היתה ההתרגשות. כששמענו על נשק ההגנה שברוך השם קיים בידינו, ושבזכות הקמת המדינה מותר היה לא רק לדבר על כך, אלא גם לגלותו ברבים. ברגעים אלה הרגשנו בחוש את היותנו מדינה עצמאית.

אירועים נוספים שחווינו ביום העצמאות, היה גם האזנה לחידון התנ"ך, שבעלי ידע כמעט את כל התשובות לשאלות, וכן השתדלנו גם להקשיב לטקס חלוקת פרסי ישראל, אם כי בגלל תפילת מנחה וערבית ההאזנה היתה חלקית.

למרות שכתב בתיקון יום העצמאות שנוהגים ללכת ד' אמות חדשות בארץ ישראל, הכוונה היתה בעיקר לאחרים. הוא נמנע מאד מלעזוב את הבית ביום העצמאות. זה היה לו יום עיון בהלכות המדינה, בנוסף להאזנה לרדיו.

כמו כן, זכינו לעתים קרובות מאד באורחים. עוברי אורח שבקרונו ביום זה, ולקרובים שבאו לחוג אתנו את יום העצמאות בכפר הרוא"ה.

יום העצמאות בכפר הרוא"ה

כפר הרוא"ה הצטיין מאד במתן תוכן ליום העצמאות.

הלימודים בבית הספר מאחרי פסח ועד יום העצמאות היו מרוכזים סביב המבצעים השונים. הם חייבו שיתוף פעולה מלא בין מבוגרים, נוער וילדים.

עצרת הזכרון מחד, עצרת העצמאות בליל יום העצמאות מאידך, שאורגנו על ידי כוחות מקומיים בלבד, ובנוסף לכך, הארוחה המשותפת לכל אנשי הכפר ואורחיו שהתקיימה בשעות אחר הצהרים (ארוחה משותפת לשמונה מאות עד אלף איש ב"דשא" שעל יד הבריכה), ה"לונה פארק" על יד בית הכנסת, עם תלושים ופרסים לילדים, שימשו מקור משיכה לאורחים רבים.

כל אחד מבני הכפר הרגיש את עצמו שותף לעשייה, לחוויה, וכל זה יצר את האווירה המיוחדת של שותפות ועשייה ברוכה לכבוד יום העצמאות, והחדירה את שמחת העצמאות בלבבות. בני הכפר הנשואים וילדיהם, הדור השני ותחילת הדור השלישי, וחברת ידידים רבים שרצו לספוג את אוירת השמחה ויום העצמאות, היו מגיעים לכפר והוסיפו להרגשת החגיגות. הרגשת שמחה זו נחרתה בלבבות למשך כל החיים, והגבירה את ההכרה העצמית והגאווה של בני הכפר בחשיבותו וייחודו של כפר הרוא"ה, כיוצר הווי דתי לאומי ביום העצמאות.

כתוב בתורה...

- היכן דיברו בנוסח זה? היכן שמעת זאת? - דומה, "המגיד" אמר כך בדמדומי ערב, בבית המדרש הישן. כן, גם סבתא דיברה כך, כשבידיה הרועדות החזיקה את ה"צאינה וראינה" השב. ואתה לעגת לשניהם. לא כן, חביבי, לא?!

- "כתוב בתורה כי עתידים בני ישראל לשוב לארצם (דברים ל, ה), ואני שמח מאד שממלכתי תסייע לכך"!

כה אמר המלך ג'ורג' החמישי, מלך בריטניה הגדולה, כה אמר לחיים ויצמן (מי שהיה אחר כך נשיאה הראשון של מדינת ישראל)

(מתוך זרעים, גליון ה' ה'תרצו).

בירורי הלכה*

א. דחית תעניות בה"ב לאחר יום העצמאות

בשלחן ערוך אורח חיים סימן תצב סעיף א נאמר: וממתנינים עד שיעבור כל חודש ניסן. ברם אין זה הכרח לקיים תעניות בה"ב מיד בתחילת אייר, שהרי כתב מהר"י ווייל ז"ל בדינין והלכות שבסוף תשובותיו, סימן יד: "הנהגתי שאין להתחיל להתענות בה"ב במרחשון, עד י"ז ימים במרחשון דהוי רביעה ראשונה והכי איתא בספר אבי"ה וכן ראיתי ממהרי"ל ז"ל".

ומכיון דעיקר טעם בה"ב הוא משום "סקבא דשתא ריגלא" (קידושין פא, א. ושם בתוספות ד"ה סקבא), שהתערבות אנשים ונשים תוך כדי שמחת החג מחייבת תשובה, כל שכן שראוי לקיימן אחרי יום העצמאות.

ב. אמירת הלל בלילה בימים שנקבעו להודאה ושמחה

אלו שנוהגין לקרוא את ההלל בליל יום העצמאות או בליל כ"ח באייר, שלא כהוגן הם עושים, שהלל מצותו ביום (מגילה כ. ב). וזה לשון מרן החיד"א בשו"ת חיים שאל, ב, יא: "נראה דאין לתקן לומר הלל בלילה בציבור, דכיון דלא תקון רבנן לומר בימים שגומרים ההלל, שהוא מצוה מדברי סופרים וכו', אם כן אפוא לא נכון לציבור זה שנעשה להם נס לומר ההלל בלילה, ואל תשיבני ממנהגנו שאומרים הלל בליל פסח אחר ערבית, והוא על פי מסכת סופרים, דהתם יש סוד גדול על דרך האמת וכו', אבל בליל יום טוב אחרים ולילי חנוכה לא תקון לומר הלל בלילות וכו'. ובכלהו מילי צריכים אנו לעשות כמעשה הראשונים וכו', וזהו בכללות טעם מספיק שלא לאמרו בלילה".

עיין מכילתא סוף פרשה יד: ומה תלמוד לומר הלילה הזה לה', אלא הוא הלילה הזה שאמר הקב"ה לאברהם אבינו, אברהם אני גואל את בניך. ובפרקי דרבי אליעזר (פרק לב): זה הלילה כל העולם כולו אומרים בו הלל וכו', הלילה הזה עתידין בניך להגאל. הלילה הזה עתידין לומר שירה, ועיין שם בבאור הרד"ל. ועיין ברש"י פסחים צה, ב, ד"ה בליל התקדש חג: "... ואין לך לילי חג להטעין שירה, חוץ מלילי פסחים על אכילתו [של קרבן פסח]".

בשו"ת חתם סופר אורח חיים סימן נא: "הלל שקורין בכל יום טוב, ויום גאולה שתיקנו לומר לכשיגאלו כדאיתא בפסחים קיז, א, בהאי אמרינן (מגילה כ. ב) ממזרח שמש עד מבואו [דמצותו ביום] כי כך תיקנו".

כנראה שכיון שקריאת המגילה במקום הלל היא - קרייתתה זו הלילא (מגילה יד. א) - לכן קבעו חז"ל עיקר חיוב קריאת מגילה ביום: עיין מגילה ד, א, ובתוספות ד"ה חייב ודלא כמהרש"א מגילה יד, א, ד"ה קרייתתה וכו', שמדמה קריאת המגילה להלל של פסח, דהלל זה דין מיוחד לו כדאמרן, ועיין ישועות יעקב אורח חיים סימן תרצג, ס"ק א.

* התפרסמו ב"תיקון יום העצמאות" (ראה הערה בעמוד 138) כהערות לסדר היום והתפילות תחת הכותרת "נהורא דיומא".

לעומת זאת, **סעודת הודיה** אין מצותה דוקא ביום, כמבואר בשאלתות דרב אחאי (שאלתא טז):
 "סעודת פורים מהו למיכלה **בליליא**, מי אמרינן **הואיל ומשום אדוויי** הוא שפיר דמי או דילמא
 וכו'". ומדבריו עולה שסעודת הודיה זמנה בין ביום ובין בלילה.

ג. אמירת הלל שלם או חצי הלל?

אין גומרין את ההלל - וספרתם לכם ממחרת השבת וגו', פקודא דא לספור ספירת העומר הא
 אוקימנא, ורזא דא - ישראל אף על גב דאתדכו למעבד פסחא ונפקו ממסאבו - לא הוו שלמין
 ודכיין כדקא חזי [שהאור של המוחין שבא בליל הפסח היה בחסד ד' ולא מצד זכות ישראל -
 הרמ"ז] ועל דא לאו הלל גמור ביומי דפסת, דעד כאן לא אשתלימו כדקא יאות (רע"א מהימנא פרשת
 אמור, צו, א).

את חג המצות תשמור שבעת ימים תאכל מצות כאשר צויתך - שבעת ימים אלין לאו אינון
 כשבעת הימים דסוכות, דאינון עילאין ואלין תתאין, ועל דא באינון הלל גמור ובהני לאו הלל גמור
 (זהר תצוה, קפב, ב).

בתולעת יעקב, סתרי חג המצות: טעם שאין גומרין ההלל בכל שבעת ימי הפסח... במדרשו של
 רשב"י ע"ה אמרו, לפי שעדיין לא נקשרו קשר שלם באמונה העליונה... כי עדיין לא ניתנה תורה
 המחברת ביניהם.

עיין הקדמות ספר הזהר להגרד"ל עמ' 30, שהביא תשובת קדמון: וכאשר תדעו ותשכילו ותבינו
 ענין פסח מצרים וכי יש בו הלל גמור יום ראשון, ולשאר הימים מדלגי דלוגי, ומשם והלאה שבע
 שבתות תמימות תהינה עד יום מתן תורה שישראל מתחברים לאבינו שבשמים.

ועוד לנו בזה: איך נוכל לגמור את ההלל בשעה שמקום מקדשנו נתון בידי זרים ועיר האלקים
 מושפלת עד שאול תחתיה ויבלעוה לגיונות וכו' - ד' יגמור בעדינו ואז יהיה השם שלם והכסא שלם
 (עיין תנחומא כי תצא, יא) וההלל שלם.

ד. אמירת ברכת יהללך כסיום לאמירת חצי הלל

באמירת הלל בדילוג יש דעה שאפשר לסיים בברכת יהללך ואף לגמור ברוך אתה ד' וכו', שהרי
 כל אמירתה היא מנהג (פסחים ק"ט, ב). זוהי דעת רש"י במחזור ויטרי סימן רכו, וכן הביא רבינו
 אליהו מלונדריש בפסקי ברכות עמ' ל-לא (הובאו בספר זמנים להרב רמ"ל זק"ש ז"ל, עמ' כח). ועיין ויעש
 אברהם להגרמ"ח לנדא ז"ל (לוח, תרצ"ו) עמ' תב, תח. ומקורה הוא על פי דברי ה"חווה דעת" בבית
 הספק, יורה דעה סימן קי: "דאדעתא דנדבה מותר לברך ולהודות אפילו בהזכרת שמו יתברך וכו'".
 ומטעם זה נראה לי לדון זכות על האומרים במעמדות ובקשות ברוך אתה ד', דדוקא דרך חוב
 אסור, דהא חזינן דהרבה פיוטים וזמירות נתייסדו וניתקנו בלשון ברכה והודאה בהזכרת שמו.
 ומה הפרש יש בין ברוך ד' לברוך אתה ד'".

ועל פיו כתב הגרי"ד במברגר ז"ל ב"יצחק ירנ"י, סוף הלכות לולב להרי"ץ גיאת, להסביר דעת
 רב עמרם גאון להוסיף ברכה מיוחדת אחרי ההפטרה בשמחת תורה, ברוך אתה ד' אשר בגלל אבות
 בניס גידל וכו'.

אולם אין זו דעה מוסכמת (שניתן לברך בשם ובמלכות ברוך אתה ד' אשר בגלל אבות בניי גידל וכיו), ורב סעדיה גאון נחלק על רב עמרם גאון בברכה הנ"ל, והובאו דבריו בספר "המנהיג" (הלכות החג סימן טא) - שלא לברך בשם ובמלכות. ולא עוד אלא שמצאנו דברים מפורשים ביחס לברכת יהללוך. באורחות חיים הלכות ראש חודש סימן ג בשם הראב"ד ז"ל: "ואם התחיל בברכה גומר בברכה, שאין כאן "קדשנו במצוותיו", ואין נוסח ברכה זו אלא הודאה בעלמא, כגון תשבחות והודאות שאנו אומרים בפסוקי דזמרה. אך בירושלמי כתב, גומר בלא ברכה. ונראין הדברים כיון דברכה שאינה צריכה ויש בה הזכרת שם ומלכות, אם יברך עובר על "לא תשא". ואם ירצה להרבות בשבחים של מקום, יברך בלתי הזכרה ומלכות, ויאמר בנוסח זה: "ברוך מלך מהולל בתשבחותיו". ולפי זה מאחר שנחלקו ראשונים אם ניתן לומר בשם ובמלכות הרי ספק ברכות לפנינו, וראוי לומר יהללוך ולסיים בנוסח המוצע על ידי הראב"ד ז"ל.

ה. אמירת "מי שעשה ניסים" לפני אמירת הלל

מי שעשה ניסים - תפילה זו שעיקר מטבע שלה תיקווה לפני ההכרזה על קביעת החודש, קשורה עם יישובם הקבוע של ישראל בארצם, שכך כתב הרמב"ם ז"ל: "אילו אנחנו דרך משל, שבני ארץ ישראל יעדרו מארץ ישראל - תלילה לאל מעשות זאת כי הוא הבטיחם שלא ימחה אותות האומה מכל וכל - ולא יהיה שם בית דין ולא בחוצה לארץ בית דין שנסמוך עליו, הנה חשבוננו זה לא יועילנו כלום בשום פנים וכי, כי מציון תצא תורה" (ספר המצוות, מצות עשה קנג). נראה מדבריו [של הרמב"ם] כי אילו חס ושלום לא ישאר שום ישראל בארץ ישראל, אפילו יהיו יושבים בחוץ לארץ, מיקרי כליון האומה חס ושלום (שו"ת חתם סופר, יורה דעה, סימן רלד).

ו. אמירת פסוקים של קבלת עול מלכות שמים

קבלת עול מלכות שמים - אמרו לפני מלכויות כדי שתמליכוני עליכם (ראש השנה טז, א); שמע ישראל - מלכות, דברי רבי יוסי (שם לב, ב); שמע ישראל הוי מלכות ויוצא בה ידי מלכות (טור אורח חיים סימן תקצא).

טעם לפתיחת הארון לפני אמירת פסוקים אלו - יראה שמה שכתבו התוספות ברכות מח, א (ד"ה ולית הילכתא) בשם פרקי דרבי אליעזר (פרק ז) גבי עיבור השנה, ואם נתמעטו מביאין ספר תורה - עיקר הדבר דצריך לעשות בית דין חשוב ומקום בית דין, ועל ידי שנוטלין ספר תורה בידם או פותחין הארון נעשו בית דין חשוב. ובגדר מה דמבואר במדרשים בזמן שנשבעו השבטים צרפו לדי' **יתברך**, וכן לתפילות שנסדרו (הגאון רבי יוסף רחין זצ"ל. שו"ת צפנת פענח סימן לד, דווינסק ת"ש).

ז. הזכרת ירושלים

ומעלים את זכר ירושלים על ראש שמחתנו, כמו שנאמר (תהלים קלו, ה): "אם אשכחך ירושלם תשכח ימיני וגו' אם לא אעלה את ירושלם על ראש שמחתי". ומתפללין לגאולתה ולשיבת שבותה.

וכן מי שלא אמר "בונה ירושלים", מחזירין אותו, חיישינן שמא כותי הוא (תנחומא ויקרא. ב).
ובירושלמי ברכות ה, ג: "אני אומר מין הוא". ופירש בטור אורח חיים סימן קכו: "אינו מאמין
בביאת המשיח".

ח. קידוש לבנה

קידוש לבנה - והנה לדעתם היה שם הלבנה לפרץ מפני מלכות בית דוד וכו', וזהו מאמרם
בקידוש החודש (ראש השנה כה, א) דוד מלך ישראל חי וקיים, והמשכיל יבין (רמב"ו, בראשית לז, כט).
כי מלכות בית דוד היא משולה לירח וזה מפורסם אצל רבותינו ז"ל... והמקרא אומר עליו
(תהלים פט, לה) כירח יכון עולם ועד בשחק נאמן סלה (מלחמת מצוה להר"ש בן הרשב"ץ ז"ל).

ט. אכילת מצה וחמץ בסעודת הלילה

עיין רא"ש פסחים פרק י, סימן ל: ונהגו באשכנז ובצרפת לעשות [שלוש המצות] מעשרון אחד,
לזכר ללחמי תודה, שהיוצא מבית האסורין מביא לחמי תודה, ולחמי תודה באין ג' מינים של מצה,
חלות ריקקים ורביכה.

בדרוש לשבת הגדול למהר"ל מפראג: וכאשר היה מביא קרבן תודה, היו בו ד' מינים, כנגד
ארבעה צריכים להודות דאמרין בפרק הרואה (ברכות נד, ב). ועיין תפארת ישראל פרק ל. ועיין לב
דוד למרן החיד"א ז"ל פרק לא: מנהג קדמון לפנים בישראל שהיו אוכלין מצה וחמץ היום הזה
[בחג השבועות]... ומבין ריסי עיני הכלבו ריש סימן כד, נראה שהיו אוכלין מצה היום הזה.

ובה' באייר מתחילין שלשים יום שלפני חג השבועות שבהן חייבין להתחיל לשאול ולדרוש
בהלכות החג (פרי חדש, חק יעקב ושלחן ערוך הגר"ז אורח חיים סימן תכט)¹.

י. שיר של יום ייחודי

שיר של יום - מקורו על פי האמור במסכת סופרים פרק יט, הלכה ב: "מי שאינו בקי בהם
[בקביעת שירי הלויים] אומר אודה ד' בכל לבב וגו' ודין. וכתב בשו"ת הרמ"ע מפאנו ז"ל סימן כה:
דהוי דומיא ד"על הכל אם אמר שהכל... יצא" (ברכות פרק ו, משנה ב). ועיין שם שעל פיו נקבעה אמירת
פרק זה בשבת במנחה.

במנהגי מרן בעל "חתם סופר" ז"ל מובא, כי בליל שמחת תורה אחרי ההקפות, היו נוהגים
לומר אצלו המזמור הזה, ועל כל פסוק ופסוק ענו הציבור "הללויה". והיה מקפיד לומר אחריו גם
מזמור הסמוך (תהלים קיב): "אשרי איש ירא את ד' במצוותיו חפץ מאד", כי הראשון הוא שבת
הקב"ה והשני הוא שבת כנסת ישראל.

1 וראה עוד בענין זה בחילופי המכתבים עם הרב משולם ראטה בעמ' 157.

בענין תענית בה"ב ובענין אמירת הלל שלם ביום העצמאות*

מכתב מהרב נריה זצ"ל למרן הרב הראשי הגריא"ה הרצוג זצ"ל

ב"ה, יט סיון, תשט"ז

הוד כבוד מרא דארעא דישראל הגאון הגדול מרן הרב יצחק אייזיק הלוי הרצוג שליט"א,
שלמא רבה בריות גופא ונהורא מעליא

אחר דרישת שלום תורת הדרת גדולתו כמשפט,

א. דחיית תענית בה"ב מיום העצמאות לשבוע שלאחריו.

יקרת מכתבו מיום י"ג בסיון הגיעני, ובמאי דבדיק לן מר ניהו רבה, בענין האפשרות לאחר את
ימי תעניות בה"ב, אציעה בזה לפני הדרי"ג מה שהעלתה מצודתי בעזרת ד'.

בטעם תעניות בה"ב אחרי פסח וסוכות נתלקו הראשונים. הראבי"ה במרדכי תענית סימן
תרכט סובר דעיקרן משום גשמים, ואילו התוספות (קידושין פא. א ד"ה סקבא) סבירא להו דטעמם
משום "סקבא דשתא ריגלא", דהיינו שמא באו לידי עבירה בימי המשתה והשמחה. וטעמם של
התוספות שהוזכר גם בראבי"ה שם ונדחה על ידו, הובא להלכה בטור אורח חיים סימן תכט וסימן
תצב, והבית יוסף בסימן תכט דחה טעמו של הראבי"ה וקיים את הטעם שבטור.

והנה בדרכי משה שם, הביא דעת מהרי"י ווייל שכתב "הנהגתי שלא להתענות בה"ב במרחשון
עד י"ז בו, דהוה רביעה ראשונה, וכן איתא בספר אבי"ה וכן ראיתי ממהרי"ל ז"ל"י (שו"ת מהרי"ו. דיני
והלכות סימן יד), וכתב על זה הרמ"א שם: "ונראה לי דראבי"ה אזיל לטעמיה, דפירש דטעמא משום
גשמים, אבל לטעם שכתב הטור אין לחוש מתי מתענה, וכן נוהגין דאין אנו ממתנינים".

אולם דברי הרמ"א תמוהים הם, דאם אמנם ראבי"ה אזיל לטעמיה, אבל מהרי"ו הן עינו
ראתה מה כתוב בתוספות ובטור [ולחלן נביא שגם רבו מהרי"ל מביא את טעמו של הטור, ואינו מזכיר כלל טעמו
של ראבי"ה], ועל כרחך יש לומר שהוא הנהיג מנהגו אליבא דכולי עלמא, והיינו שסבור היה שאין
הכרח להקדים בה"ב ולקיימם מיד עם תחילת החודש, ואפשר גם להמתין עד י"ז במרחשון ולצאת
גם ידי חובת דעת הראבי"ה.

ונראה לעניות דעתי שזהו טעמו של הש"ך ביורה דעה סימן רכ ס"ק לא שהשיג על מהרי"ו
מטעמא אחרינא, והסביר טעם מנהגו - מנהג פולין - משום דקיימא לן דרביעה ראשונה היא בז'
במרחשון כדעת הרא"ש והטור, ולא ביי"ז בו כדעת הרמב"ם והשו"ע. ולא זכר שר להשיג גם מטעמו
של הטור - כרמ"א בדרכי משה - ועל כרחך משום שסבר שטעמו של הטור אינו סותר כלל מנהגו
של מהרי"ו, ואם משום הא אפשר לאחרו.

וראיתי ב"מנהגי החתם סופר ז"ל (פרק ח' סימן לה), שהיה נוהג להמתין עד י"ז במרחשון, והיינו
כדעת מהרי"ו. והרי עינו ראתה גם השגת הרמ"א וגם השגת הש"ך, ואף על פי כן לא חשש לאחר
ולהמתין, כיון דבזה יוצא ידי חובת כל הדעות (והמלקט ציין שם לעיין בשו"ת שבת סופר אורח חיים סימן כד,
ואין הספר תחת יד).

* נדפס ב"צינף מלוכה" עמ' 110-111.

עוד זאת מצאתי בספר "נוהג כצאן יוסף" (מנהגי אשכנז ובייחוד מנהגי קהלת פרנקפורט): "שנוהגין באשכנז להתענות בה"ב באופן שיסיים התענית האחרון ביום ב' קודם ר"ח כסלו" (עמ' מח), וכן מובא גם בספר "מנהגי קהילת קודש פיורדא": "ומאחרים להתענות בה"ב מה שיוכל לאחר, באופן שיגמרו קודם ר"ח כסלו" (סימן מז). ולעומת זה מצאתי שם (סימן טט): "רק באלו [שלאחרי פסח] מקדימין להתענות באופן שיגמרו קודם ל"ג בעומר, וכן מובא גם בסדור עבודת ישראל עמ' 589, אולם לא הביאו שום טעם לדבר.

ברם, דברי תורה עניינים במקום זה ועשירים ממקום אחר: בספר מהרי"ל, הלכות שבת בראשית (דפוס וודשא תרל"ד, עמ' 569) כתב: ומאחרין להתענות אותם בסוף החודש, רק לסיים קודם ראש חודש כסלו, להקל על הציבור בימים הקצרים, ומטעם זה מקדימין את תעניתם דלאחר הפסח בחודש אייר, לפני ל"ג בעומר, דעדיין הימים קצרים".

והנה המהרי"ל בימים שבין פסח לשבועות (עמ' כא), אינו מזכיר כלל טעמו של הראב"ה ומביא רק טעמו של הטור ומשמע דאזיל אליביה, ואף על פי כן לא חש לאחר בה"ב של חשוון עד סוף החודש, מהטעם האמור "להקל על הציבור". נמצאנו למדים אפוא ממנהגו - ושעל פיו נהגו למעשה באשכנז כמבוא לעיל בספרי המנהגים - שגם לטעם הטור אפשר לאחר תעניות בה"ב, אם ישנה בזה משום הקלה על הציבור.

ב. אמירת הלל בדילוג האם יש בה משום אמירת הלל ואיסור אמירת הלל בלא ברכה בלילה

ובבואי עם הספר ארשה לעצמי להזכיר את מכתבי למעלת כבוד הדרת גדולתו שליט"א בענין ההלל ביום העצמאות, שיש לחזק את ההסכמה על קביעת קריאת חצי הלל, על פי הטעמים המובאים בתיקון יום העצמאות (מהדורת תשס"ז, עמ' מח).

וחכם אחד העירני: כיון שאומרים אותו בלי ברכה - הרי אין זה אלא כקורא בתהלים, ואם כן אפשר לקרוא גם הלל שלם?

ולעניות דעתי אין הדברים נכונים, דהרי גרסינן במסכת שבת קיח, ב, הקורא הלל בכל יום הרי זה מחרף ומגדף. והתם ודאי בהלל בלי ברכה עסקינן, ואף על פי כן תזינן שאם קוראו בתורת הלל אין זה כקורא פרקי תהלים בעלמא. ואם יאמר האומר, דהיינו דוקא בקורא בכל יום, הנה אפשר להביא ראייה נוספת מהרמב"ם הלכות חנוכה פרק ג, הלכה ז שפסק דהלל של ראש חודש קוראין אותו בדלוג ואין מברכין עליו, ואף על פי כן הוסיף ופסק שם "ויחיד לא יקרא כללי" - הרי לנו שגם הלל בלי ברכה תורת הלל עליו, ומכל שכן בנידון דידן שקוראין אותו בציבור והדבר נקבע על פי חכמים, ודאי שאין זה כקורא בתהלים, וכל שנאמר בסדרי קריאתו חל עליו.

(ודומה שראוי להבליט בו ביום, מצד אחד ערכו וחשיבותו ומצד שני חוסר שלימותו, שכיון שאין הגאולה שלימה ובית מקדשנו ותפארתנו ועיר קדשנו עדיין נתונים בצרה ובשביה, והנס אינו שלם, הרי גם ההלל אינו שלם).

ועל פי המבואר דגם הלל בלי ברכה תורת הלל עליו, יש להקפיד שלא לקרוא הלל זה בלילה, שהרי הלל מצותו ביום, כמתניתין דמגילה כ, ב. ועיין בשו"ת חיים שאל חלק ב סימן יא, ועיין בשו"ת חתם סופר אורח חיים סימן נא.

ד' יגמור בעדנו ויאר פניו אלינו באורו וישעו ונהללנו בחצרות קדשו, אמן כן יהי רצון.

והיה זה שלום למעלת כבוד הדרת גדולתו שליט"א, ויתזק כחו ואונו לעבודת משא עם ד' לאורך ימים ושנים, כעתירת הכותב וחותם ברוב כבוד והדרת יקר.

משה צבי נריה

אמירת הלל שלם בברכה ואכילת לחמי תודה ביום העצמאות*

חליפת מכתבים

מכתב של הרב נריה זצ"ל לרב משולם ראטה, מחבר שו"ת "קול מבשר":

בי"ה, ב' דר"ח טבת, נר שביעי של חנוכה, תשט"ז, הוד כבוד הגאון האמיתי, עמוד החוראה, פאר ישראל, מרנא ורבנא רבי משולם ראטה שליט"א שלום וברכה, בריות גופא ונהורא מעליא!
אחדש"ת הדרי"ג,

אורו עיני אור יקרות, גליה לדרעיה ונפל נהורא (עיין ברכות ה. ב) בספרו הנפלא "קול מבשר", אשר כל יקר תראה בו עין רואה, ושמעתתיה נהירין בנהירו עילאה (=סוגיותיו ברורות באור עליון), כה יתן ד' וכה יוסיף להדרת גדולתו שנות ברכה להפיץ מעינותיו חוצה ולהרוות כל השוקקים וצמאים לדבר ד' זו הלכה.

ואבוא נא היום אל העין בפני הדרי"ג ולדון לפניו בקרקע, בהא דאייתי לן בסימן אי"ך טוב לישראל, בברכת ההלל ביום העצמאות, ואודה מאוד להדרי"ג אם יזכני בתשובה מלפניו.

א) עיקר הוראתו של הדרי"ג שליט"א לומר הלל שלם ולברך עליו, היא על פי מרן החתם סופר ז"ל בתשובותיו, דחובה היא מדאורייתא גם על יחיד וגם על קהל לקבוע זכר להודאה על הנס, מקל וחומר דמגילה יד, א.

והנה על החת"ס גופו יש להקשות: זו מניין לו? שהרי הקל וחומר היה על הצלת כל ישראל כמו שהיה ביציאת מצרים (מעבדות לחרות) ובנס פורים (ממות לחיים) - אבל נס של עיר אחת או ציבור מסוים מנא לן? (והמאירי בפסחים קיד, א באמת מחלק בין יחיד לציבור, וכתב בפירוש דיחיד לא יברך, ומקורו בדברי רבינו תם).

וצריך לומר, דעל כרחך לא נתכוון החתם סופר להשוות את המידות, דאם לא כן מדוע לא יליף מהך קל וחומר דצריכים לומר דוקא שירה (הלל), וכתב שם דאפשר גם בזכרון אחר ("יבל איכות וכמות הזכרון הוא מדרבנן" - אורח חיים סימן רח, הובא בדברי הדרי"ג שליט"א), אלא ודאי שכוונתו לומר דמקל וחומר למדנו עיקרו של דין, שזכר לנס הוא מדאורייתא, אלא שבנס של כל ישראל יש חיוב של הלל (שירה), ואילו בנס של ציבור מסוים יש חיוב של זכרון אחר ("לעשות שום זכר קצתי").

והנה בנידון דידן, הן אמנם שלציבור יושבי ארץ ישראל, היתה כאן הצלה גמורה, לא רק מעבדות לחרות אלא גם ממות לחיים, וכמו שכתב הדרי"ג שליט"א בראש תשובתו הרמתה, ברם לכלל ישראל הן לא היתה כאן לא זו ולא זו, מלבד חשיבותו של המאורע בכללו. ואם כן חוזר להיות דין המאורע כדין נס של ציבור מסוים, שאין בו חיוב של הלל אפילו לדעת החת"ס, ויש לנהוג אפוא כפסק מרן החיד"א על פי המאירי בפסחים - דבנס של ציבור מסוים יש לומר הלל בלי ברכה, ומהיכי תיתי לחייב לומר הלל בברכה?

ב) הנה הגאון הנצי"ב ז"ל בהעמק שאלה שאילתא כו, פליג אמרן החתם סופר וסבירא ליה דהן אמנם בשנת הנס השירה היא מדאורייתא ומכח הקל וחומר, אבל לדורות אין זה אלא מדרבנן, אם

הם קובעים, ולא שיש חיוב מדרבנן לקבוע. ולפי שיטתו הוא מיישב את קושיית הרא"ם על כך דמגילה יד, מה שייך לומר הוסיפו והרי קל וחומר דאורייתא הוא? דלעולם אימא לך דבשנת הנס היה יפה כחו של הקל וחומר מדאורייתא, אבל לדורות אין זה אלא אסמכתא מדרבנן, והיה זה כוחם של נביאים שהוסיפו וקבעו לדורות. ולשיטתו של הגאון הנצי"ב ז"ל, לוי יהיבנא שבשנת הנס היה מקום לשירה בברכה, אולם לדורות עדיין הדבר צריך בירור.

ג) יש להקשות על מרן החתם סופר ז"ל מלשון רש"י בתענית כח, ב, ד"ה מנהג - שהדר"ג מביאו בתשובתו - "אבל הלל דחנוכה וכו' דכיון דנביאים תקנוהו וכו' כדאורייתא דמ"י, ומשמע שאין הוא מדאורייתא ממש.

ולשיטת החתם סופר הרי ההלל של חנוכה הוא מדאורייתא ממש, מכח הקל וחומר ולא מכח תקנת הנביאים, ולדידיה קשה למה ליה לרש"י להזכיר בזה תקנת הנביאים מפסחים ק"ז, עדיפא הוה ליה למימר דהלל דחנוכה מדאורייתא מכח הקל וחומר דמגילה יד, א? ולשיטת הגאון הנצי"ב ז"ל ניחא, דאפילו תימא דבשנת הנס היה הלל בימי חנוכה מדאורייתא מכח הקל וחומר, הרי לדורות אינו אלא מדרבנן ומכח תקנת הנביאים.

ובדוחק יש ליישב על פי מה שכתב הדר"ג שליט"א (זצ"ל) בשם הפרי חדש בסימן תרע סק"א, דיומא קמא נקבע על נס הנצחון ושאר הימים על נס פך השמן, דלפי זה הקל וחומר כחו יפה רק על היום הראשון, שהיתה שם הצלה ממות לחיים, אבל לגבי שאר הימים ליכא קל וחומר, ושם בתענית הרי המדובר הוא על "הלל דחנוכה כגון באחד בטבת" והלל דשאר ימי חנוכה לכולי עלמא אינו מדאורייתא ממש. וכוונת רש"י היא דלעומת הלל של ראש חודש שאינו אלא מנהגא, נחשב הלל של תקנת הנביאים כדאורייתא (ויישוב זה לחתם סופר אינו אלא בדוחק, דבפשוט צריך לומר שאחרי שכרכו חז"ל את נס הנצחון יחד עם נס פך השמן, ואנו מברכים על כולם שעשה נסים, וקבעו על כך שמונה ימי זכרון בהלל והודאה, הרי לפי החתם סופר יש לראות את ההלל של ימי החנוכה כולם שהוא דאורייתא ממש).

וכאן מקום אתי להתעכב על מה שקשה לי להבין בדברי הדר"ג שליט"א, שכוונת רש"י בפסחים ק"ז, א, בד"ה ועל כל צרה וכו' "אומרים אותו על גאולתן כגון חנוכה", שרצונו לומר שהיתה שם הצלה ממיתה לחיים, ולא כפירוש החיד"א שכוונתו שהיתה שם ישועה לכלל ישראל, וכשיטת הריטב"א במגילה יד, א, שגם חנוכה למדה מקל וחומר זה. הרי שפתי רש"י ברור מללו במגילה שם שהקל וחומר הוא משירת הים, ולפי זה תקנת נביאים לשירת הלל - ענין נפרד הוא. והשתא אם נאמר שרש"י סבירא ליה כריטב"א, שגם חנוכה (נרותיה והלילה) למדה מקל וחומר של ממות לחיים, אם כן למה ליה לרש"י לסמכו להלל של חנוכה - בפסחים ובתענית - אתקנת נביאים, הרי קל וחומר דאורייתא עדיף מינה? ואם כוונתו גם בפסחים להלל של חנוכה בשאר הימים, הרי אותו באמת אין ללמוד מהקל וחומר, וכדברי הדר"ג עצמו על פי הפרי חדש, ואם כן אין לומר שכוונתו לומר "כגון חנוכה" שהיתה ממות לחיים.

ד) הדר"ג שליט"א מסיים באות ג: "ועל כל פנים בנס שנעשה לכל ישראל הכל מודים שצריכים לומר הלל", ולפלא שלא עמד על קושיית הפרי חדש במנהגי איסור סימן יד מהא דראש השנה יח, ב, "קמייתא בטול - אחרניתא מוסיפין?" (ועיין בשם הגדולים להחיד"א ערך ר' עובדיה מברטנורא, שכתב "ומוכרח דסבירא ליה [לרמב"ם] במאי דבטלה מגילת תענית היינו דוקא לרבים, לכל ישראל, אבל יחיד או קהל מעיר אחת - לא". וכך פסק בחיי אדם כלל שני"ה סעיף מא, ונתכוונו לאפוקי מקושיית הפרי חדש הנ"ל). ובחתם סופר אורח חיים סימן קסג שקיל וטרי בנקודה זאת, ואף על פי שמצא ליישב, הרי למעשה לאו על יישובו קא סמך, אלא על מה שכתב באורח חיים סימן קצא "דלא אמרו שלא להוסיף אלא דומיא דהנך שפשוט בכל ישראל, אבל עיר אחת ומדינה אחת בפני עצמן, אינו דומה להנך ומותר בלא

פקפוק". ואם כן בנידון דידן, אם נאמר שהנס הוא רק של **ציבור מסוים**, ואז באמת אין כאן כל פקפוק בקביעת יום שמחה והודאה, הרי אין כאן קל וחומר מדאורייתא ממש לאמירת הלל, וכמו שכתבנו לעיל באות א אפילו לדעת החת"ס, ואילו אם נאמר שזהו "נס שנעשה לכל ישראל" והוא כלול ממש בקל וחומר דאורייתא לשיטת החת"ס, אם כן יש להטילו חובה על כל ישראל, ואז יעמדו נגדנו דברי הגמרא בראש השנה "קמייתא בטול אחרניתא מוסיפין"?

ובבואי עם הספר אבקשה נא את מרן הדר"ג שליט"א להודיעני דעתו בכמה דברים הנוגעים ליום העצמאות:

(א) מצינו ברעיא מהימנא (זהו פרשת אמוד דף צג. א) שלא לומר הלל שלם בימי הספירה "ועל דא לאו הלל גמור ביומי דפסח, דעד כאן לא אשתלימו כדקא יאות" - ואם כן איך לנהוג בנידון דידן?

(ב) יש מי שמציע לקבוע בסעודת יום העצמאות זכר ללחמי תודה (כיון שהסעודה היא סעודת הודיה), והיינו להשאיר שלש מצות מפסח ולצרף להן לחם חמץ (עיין ברא"ש פסחים סימן ל, ונהגו באשכנז ובצרפת לעשות שלש המצות מעשרון אחד, זכר ללחמי תודה, ועיין בדרוש לשבת הגדול למהר"ל מפראג, וכאשר היה מביא קרבן תודה היו בו ארבעה מיינים, כנגד ארבעה צריכים להודות), והיה מי שהעיר לחשוש בזה משום קדשים בחוץ. והנה בלב דוד להחיד"א ז"ל פרק לא נמצא שהיה מנהג קדמון בישראל לאכול בחג השבועות חמץ ומצה (חמץ זכר לשתי הלחם, ומצה - זכר למנחת נסכים) ולא חששו כלל לקדשים בחוץ - יורנו אפוא הדר"ג שליט"א אם יש כאן בית מיחוש, ושכרו כפול מן השמים.

ואסיים בברכה נאמנה, מצפה ומחכה עת בוא דברו הטוב, ברוב כבוד להדר"ג ויקר אורייתא.

משה צבי נריה

תגובת הרב משולם ראטה זצ"ל:

ב"ה, בני ברק ערב שבת קודש ב' אייר תשט"ז

לכבוד הרב הגדול החריף ובקי בחדרי תורה, זך הרעיון, מורנו הרב משה צבי נריה שליט"א, ר"מ בכפר הרואה.

צר לי מאוד שלא יכולתי להשיב לכבוד תורתו על שני מכתביו מחמת רפיון בריאות בצירוף כאב עיניים לא עליכם, והרופא הזהיר אותי להמנע מן העיון והכתיבה זמן מסוים, והנחתי את המכתבים למשמרת עד אשר ירשה לי מצב בריאותי לעיין בהם ולכתוב תשובה לכבוד תורתו, ולדאבוני לפני הפסח נאבדו ולא ידעתי איפה הם עד היום אשר במקרה מצאתי אותם, ועמו הסליחה על זה. ועתה הנני משיב לו בקיצור נמרץ.

א. מה שכתב אודות אמירת הלל שלם ביום העצמאות לפי מה שהעליתי בספרי סימן כא, והעיר על זה מדברי רעיא מהימנא פרשת אמור "ועל דא לאו הלל גמור ביומי דפסח דעד כאן לא אשתלימו כדקא יאות", שנראה מדבריו שלא לומר הלל שלם בימי הספירה, שגה בזה במחילת כבודו, דכוונת הזוהר שם דף צז א **לאמירת הלל מצד שמחת המועד**, וכן מבואר שם לעיל דף צה ב ר"י שאל לר"א האי דכתיב שבעת ימים וכו' וחדוותא הוא כל שבעה אמאי לא אשתלים הלל כל שבעה יומין כמו בסוכות דאשתכח תמניא יומין והלולא בשלימו דחדוותא כל יומא ויומא וכו', עיין שם, אבל אין שייכות לזה אם אומרים הלל מצד ענין אחר **שנתחדש שנעשה נס ביום זה בימי הספירה**. ויש להביא ראייה על זה שהרי אומרים הלל שלם בי"ד אייר (שהוא בימי הספירה) על

שחיתת פסח שני כמו בשחיתת פסח ראשון¹ כמבואר בפסחים (דף צה. ב) ובפירוש רש"י שם סוף ד"ה לילה "ולקמן דף קי"ז אמרינן נביאים שביניהן תיקנו להם שיהיו אומרים על כל פרק ופרק **וכל דבר חידוש**".

ב. על דבר ההצעה להנהיג בסעודת יום העצמאות שלש מצות ולחם חמץ אחד, זכר ללחמי תודה, **חלילה לנו לבדות מליבנו מנהגים חדשים**, והקדמונים עמודי עולם היה בכחם להנהיג מנהגים ופשטו ברוב ישראל, ועליהם אמרו מנהג ישראל תורה. וגם יש בזה קצת חשש משום שיהיה נראה כקדשים בחוץ, ועיין טורי זהב אורח חיים סימן תעג סק"ד שכתב שלא לאכול הזרוע והביצה בליל פסח, כשאוכלים ומחלקים נראה כקדשים בחוץ, והמגן אברהם בסימן תרה כתב שלא יקח לצורך כפרות בערב יום כיפור דבר הראוי להקרבה, שלא יהא נראה כקדשים בחוץ.

על ההערות שכתב במכתבו הראשון לפלפל בחכמה בדברי תשובתי בספרי סימן כ"א, רציתי להשיבו באריכות ולהעמידו על האמת, כי דברי ברורים ונכוחים בעזר ד' יתברך בלי שום פקפוק, אבל מחולשת כוחי לא אוכל לעשות זאת כעת ועוד חזון למועד ברצון ד' יתברך.

והנני ידידו דורש שלום תורתו ומברכו בכל טוב סלה, המצפה לתשועת ישראל וגאולתו השלימה.

משולם ראטה

1 **תשובת הרב נריה**: ולעניות דעתי אין משם ראיה, שהרי גם בפסח ראשון לא היתה כת שלישית מגיעה לאהבתי כי ישמע מפני שעמה מועטין (פסחים סד, א) וברור שבפסח שני לא גמרו את ההלל.

קריאת התורה, הפטרה ו"שהחיינו" ביום העצמאות*

חליפת מכתבים

מכתב מהרב אלימלך בר שאול זצ"ל, רבה של רחובות, לרב נריה זצ"ל:

ב"ה, רחובות, בדרי"ח אייר תשי"א

לידידי ומכובדי, אחי ורעי,

הרה"ג רמ"צ נריה יצ"ו,

ראש ישיבת "בני עקיבא"

שלום וכל טובה וברכה!

בנוגע ל"חידושים" שהנהיג ה"קבוץ הדתי" בחגיגת "יום העצמאות". בחול המועד פסח ביקר אצלי ר' **דב רפל**, ובתוך השיחה שאלני, מה דעתי בנוגע להחלטת חברי "יבנה" להוסיף השתא בסדר תפילת שחרית לקריאת התורה גם קריאת הפטרה עם ברכותיה. ומסגנון דבריו הבנתי שאינו שואל על **הרצוי** אלא על **המוותר** מצד הדין. וכנוסח השאלה כך היה נוסח תשובתי, שאיני יודע **איסור** מצד הדין לגבי זה. וגם הדגשתי היטב, שעל כל פנים יהדרו לקרוא בנביא שנכתב על קלף בגליון, מטעמים מובנים: כי אם כבר קוראים בציבור בנביא כתוב על קלף ובסמיכות לקריאה בתורה, הרי אז יתכן מאד שמעיקר הדין אפילו חייבים לברך (עיין מסכת סופרים פרק יג).

ומכל מקום מבחינת **הרצוי** - חוששני מאוד למנהג חדש זה, שיכול להביא לידי תקלה, שלא יטעו לעשותו בהמשך הימים כעין יום טוב גמור, גם לענין הנחת תפילין. ואמנם כאן ברחובות כבר נמצאו יחידים שלא הניחו תפילין באותו יום. ואחד אמר, שעל כל פנים יש להניחן בצנעא ולא בבית הכנסת ולא שעו לאזהרת הרב (צ. י. מלצר) שליט"א (זצ"ל, הרב הראשי של רחובות דאז). יש לחוש לימים יבואו ולדור יבוא, ובכלל יש לקבוע בלבבות שאין זה מסמכותנו לשוות קדושה לעצומו של יום זה.

ברם ביחס לקריאה בתורה, לפי עניות דעתי, זה גם **רצוי** לקבוע מנהג של קריאה עם ברכות ביום זה בפרשה מסוימת שיש בה משום שיקוף תוכן היום וניסיון, ומשום חזוק הצפיה לגאולה שלמה על ידי משיח צדקנו במהרה בימינו, והתגשמות כל יעודי ד' בפי נביאינו, נביאי אמת וצדק. כשם שנקבע מנהג הקדמונים לקרוא בתעניות הבאות על הצרות והפורעניות שבכל דור ודור מפרשת התוכחה של "בחוקותי": "כדי שישמעו העם עונש העבירות ויחזרו בתשובה וירחם עליהם המקום" (אבזדהט. סת"ת). וכשם שנהוג בהרבה מקהילות ישראל לקרות פרשיות ופסוקים בתורה ליל שמחת תורה אחרי הקפות (אורח חיים. סימן תרסג. משנה ברורה ס"ק טו. מגן אברהם סימן רפב), כדי לקרב ליבן של ישראל לאהבת תורה ותלמודה ואהבת ישראל וארצו (ספרי מנהגים).

* הופיע ב"שבילין" - כסלו תשכ"ט, נדפס ב"ציניף מלוכה" עמ' 106-107.

ביחס לברכת "שהחיינו" בליל "יום העצמאות" - לא הזכיר לי הנ"ל מזה ולא כלום, ולפי עניות דעתי איני רואה היתר לזה. היום אינו קדוש בעצמו, ואין באותו יום שום מצוות מיוחדות, ואם משום שכך יפה יותר - אין הדבר קובע להלכה.

בברכה מעומק לב ונפש, ובכבוד לך ולכל פעליך!

אלימלך בר שאול

תגובת הרב נריה זצ"ל:

בי"ה, י"א סיון תשי"א

ידידי ומכובדי רב תבונות ורב רחובות

הרב ר' אלימלך בר שאול שליט"א

שלמא רבה וכל טוב סלה.

...ועתה נחזור לבית המדרש, ונעסוק בדבר הלכה שהתחלנו בו. ראשית שמחתי לשמוע שלא הסכמת לדברים שאין להם יסוד ובית אב בהלכה, וראוי היה שתנזוף בהם על שפרסמו שהסדר נקבע בהסכמת אישיות רבנית מסוימת, ומפה לאוזן גילו מי היא אישיות זאת (ולא רק לי נתגלה הדבר), בה בשעה שהתנגדת בפירוש לדבר מסוים כגון ברכת **שהחיינו בלילה על היין**, שאין לה שורש וענף.

במעשה זה מצידים יש: (א) משום גניבת דעת הבריות; (ב) הכנסת טריז בציבור הרבנים והוכחה שהנה יש רבנים "מתקדמים" אלא שהם מפחדים... ואם כי, אין מקום לצאת ברעש, אולם בשקט ודאי שיש להגיב בצורה נאותה על פעולות מסוג זה, ועל סילוף ממין זה.

ולעצם החידושים: הנה ביחס לשהחיינו הרינו תמימי דעים, ועיין מהרש"ל ומהר"ם סוכה מו, א. ואם תאמר הרי אמרו שבחג אומרים זמן ואפילו בשוק, כבר הסביר הנצי"ב ז"ל בהעמק שאלה שאילתא כו, ד"היינו משום דניכרת קדושת היום **דאסור במלאכה וכדומה**".

ולענין הפטרה וברכותיה - עיין שו"ת הרמ"א סימן לה, ועצם התצעה תמוהה, שהרי גם בחנוכה ופורים לא קבעו הפטרה.

וביותר אין הענין פשוט ביחס לקריאת התורה וברכותיה - אמנם ידוע שהיו מנהגים נוספים בקריאת התורה, כגון קריאה בפרשת בראשית ביום הכיפורים בנעילה (סידור רס"ג עמ' שע"א), וקריאה לחתן (מגן אברהם סימן קמ"ד). ונשאר קיים אצלנו רק המנהג הנוסף של ליל שמחת תורה שהבאת. והנה בבכורי יעקב שם, אורח חיים סימן תרסט, כתב שאין מברכין על קריאה זו. ואם אמנם נהגו לברך, שאני שמחת תורה שיום טוב דאורייתא הוא, ובחוצה לארץ (יום טוב שני של גלות), לא כן ביום רגיל. ועיין בהעמק דבר בהשמטה שבריש ספר במדבר, שמשונה קריאת התורה של שמחת תורה וכו'. ובשו"ת משיב דבר סימן טז, הורה הנצי"ב ז"ל בפירוש "דלקרוא בתורה בברכה ביום שלא תקנו חז"ל הוא ברכה לבטלה" - עיין שם. ואחרי הדברים האלה, הרי כל זמן שאין לנו מקור ברור לקריאת התורה בו ביום, לאו כל כמיין לחדש מדעתנו ומסברתנו.

ברוב כבוד וחיבת יקר

משה צבי נריה

תוספת בירור למניעת קריאת התורה והפטרה בברכות

בבטאון "עמודים" (אייר, ה'תשנב) מוסרים בשם הרב אלימלך בר שאול ז"ל, שכאילו אמר כי כשם שבתענית ציבור, שקביעתו נתונה בידי הציבור עצמו, אם הציבור קובע תענית ביום מסוים, נוהגת בו קריאה בתורה, הוא הדין ביום העצמאות שהציבור קבעו לעצמו כיום הודאה על הישועה, יכול הוא גם להנהיג בו קריאה בתורה.

איני יודע מי הוא המוסר שמועה זו, אולם ברור לי שהיא אינה נכונה, ולא יתכן שנאמרה על ידי מי שתלו אותה בו, כי אין הנידון דומה לראיה: ביסוד תענית ציבור, שהוא תלוי כאמור בהסכמת הציבור, קיים בסיס קדום בהלכה שמקורו הוא בתקנות קריאה בתורה, ואילו ביום ההודאה בסיס כזה אינו קיים כלל.

הלכה פסוקה היא באורח חיים סימן תקסו, סעיף א, שבתענית ציבור אומר שליח הציבור עננו בברכה בפני עצמה [בשמונה עשרה] וקוראים בתורה.

מהי תענית ציבור? ציבור שקיבל על עצמו יום צום חד פעמי על גזירה רעה או כל צרה שלא תבוא [והציבור - על פי דעת העומדים בראשו - הוא הקובע את חומרת המצב המחייב התעוררות הלבבות על ידי צום. כדרך שמצינו במגילת אסתר (אסתר ד, טו) "לך כנוס וגוי' וצומו עליי". הרי כאמור מוסיפים בו ביום - על פי תקנת מסדרי תפילותינו הקדמונים - ברכה בתפילה וקריאה בתורה (פרשת ויחל משה).

כהלכה זו נהגו - ונוהגים - בתעניות ציבור שונות במשך הדורות, ועל יסודה נוסף - אחרי גזירות ת"ח-ת"ט - יום תענית ציבור קבוע שנהגו בו רבים והוא כ' סיון.

והנה אילו היתה קיימת אצלנו הלכה מקבילה בהלכות הודאה - ברכות הגומל וכו' - באורח חיים סימן ריט, היינו שביום הודאה של ציבור נוהגת קריאה בתורה ודאי שיום העצמאות שהציבור קבעו כיום שמחה והודאה, היה צריך לקרוא בו בתורה, בפרשה מתאימה. ולא עוד אלא שאפילו ציבור של קהילה, כגון טירת צבי, אם היה קובע לעצמו את יום הישועה (כח אדר¹) כיום הודאה, יכול היה להנהיג בו קריאה בתורה.

אולם הואיל וחיוב כזה אינו קיים אצלנו, ולא מצינו בשום מקום בקהילות ישראל שקבעו לעצמם ימי הודאה שתהא נוהגת שם קריאה בתורה (בפורים או קוראים בתורה על פי תקנת כנסת הגדולה שקבעו את הקריאות, ובחנוכה על פי אסמכתא של קרבן חנוכה הנשיאים - ראה טור אורח חיים סימן תרפד). אין אפוא שום אסמכתא מהנוהג בתענית ציבור לעניינו של יום העצמאות.

1 בימי המאורעות ניצלה טירת צבי מהתקפה של הערבים עליה בתאריך זה, שזכה לכינוי "ליל טירת צבי" (בענין זה ראה בעמ' 18).

קביעת קריאת תורה בציבור ביום ישועה וגאולה

ב"עמודים" (תמה התשל"ג) כותב מיודעי ורעי מאיר שילוח: "לא מובן, למה עשרה יהודים המתענים ארעי (כוונת הכותב היא לתענית ציבור שנקבעה על צרה) - מותר להם להוציא ספר תורה ולקרא בברכה - ומסתמכים על בעל "גינת ורדים" - למרות שזה לא כלול בימים שבהם קוראים בתורה לפי ההלכה, ואילו ביום בו קרה נס הגאולה וחידוש ממלכת ישראל - אסור!"

עם כל הכבוד לכותב, דומה כי ההבחנה היא ברורה מאד: קריאת התורה בתענית ציבור, זו תקנה של אנשי כנסת הגדולה בשעתם, שהם הם שקבעו את סדרי הקריאה בימים הקבועים. אלא שברור שביחס לזמן תענית ציבור, הרי לא ניתן לקבוע תאריך, ויום התענית מסור לכל ציבור במקומו בעת צרתו. היינו, לא שהציבור בשעתו - "עשרה היהודים המתענים" - הוא המחדש יום קריאה בתורה שאינו כלול בהלכה, הציבור רק קובע שצרתו מחייבת אותו לקרא צום, וכשהוא קובע את יום הצום (החד פעמי), אז חלה עליו חובת הקריאה לפי ההלכה, בהתאם לתקנה הקדומה של אנשי כנסת הגדולה.

כך שנינו במסכת מגילה ל, ב: "בתעניות [ציבור קורין ב]ברכות וקללות", ובמסכת סופרים (ה, ז) נאמר: "אבל בתעניות אחרות [היינו תעניות ציבור] קורין ויחל ומפטיר דרשו ד"י". ואנו נוהגים ככתוב במסכת סופרים (ע"י ערוך השלחן אורח חיים תקסו, ב), שהסביר יפה טעם מנהגנו על פי הרמב"ם בפרק י"ג מהלכות תפלה (הלכה יח).

תמוהים אפוא מאד דברי מר שילוח, האומר על קריאת התורה בימי צום: "ומסתמכים על בעל גינת ורדים" - איפה ראה זאת? וכי לשם מה יצטרכו לסמוך על גדול ספרדי אחרון, בשעה שמשנה שלימה לפנינו וברייתא מפורשת בידינו?

וראוי להעיר: לא תמיד כל "עשרה יהודים המתענים, מותר להם להוציא ספר תורה ולקרא בברכה" - כדברי מר שילוח - ויש דיון בפוסקים מה נקרא תענית ציבור שיהיו ראוי להכלל בתקנת אנשי כנסת הגדולה, לענין קריאת "ויחל", (ע"י שלחן ערוך אורח חיים תקסו, ב ובמשנה ברורה שם ס"ק יב).

ולפי האמור, אילו קבעו אנשי כנסת הגדולה שכל יום שמחה לישראל, שיום ישועת ציבור, חייב בקריאת התורה, אז היה בדיוק כמו בתענית ציבור, כלומר שבכל מאורע של גאולה וישועה - היה אותו יום שנקבע לשמחת הודיה - ולו גם בצורה חד פעמית - חייב בקריאת התורה. אולם הואיל וחז"ל לא קבעו זאת, ולא מצינו חובת קריאה בימי השמחה המפורטים במגילת תענית (מלבד ימי חנוכה), על כן קיימת הבעיה האם יש בידינו לחדש חובת קריאת התורה.

תוספת יום שמחה לישראל*

ראשי פרקים

הקדמה

- א. תוספת ימי שמחה לדורות
 - ב. חובת התוספת לשעה או לדורות
 - ג. ביטולה של מגילת תענית - כיצד?
 - ד. חובת הוספה או היתר?
 - ה. דיון בדברי הרב ארנברג
- הערות מאת הרב שאול ישראלי זצ"ל



הקדמה

תוספת ימים טובים לישראל - ימיה קדומים ביותר. עוד בשחרית ימיה של האומה, נוסף יום החמשה עשר באב כיום טוב שהצטיין בחדוותו המרובה, ובמשך הדורות נוספו לו טעמים לשבח, שחיזקוהו וקבעוהו (תענית ל, ב; בבא בתרא קכא, א).

בתקופת גלות בבל נוספו לנו ימי הפורים על פי תקנת בית דינו של מרדכי ותכמי הדור, ומגילתם זכתה להכנס לסדרן של כתובים (שם יד, ב).

ומימי בית שני מתנוססים כאבני נזר ימי החנוכה המוארים בשמנה של מנורת ד' וכהניו הקדושים. ומצוותם בנרות ובהלל, גם אם מגילתם לא ניתנה ליכתב. אמנם "זקני בית שמאי וזקני בית הלל הם כתבו מגלת בית חשמונאי", אולם "עד עכשיו לא עלה לדורות" (הלכות גדולות, הלכות סופרים). [ועיין בתי מדרשות עם שיא מבוא למגלת אנטיוכס].

לעומת זה הגיעה אלינו מאותם הימים ולאחריהם מגילה שלימה - מגילת תענית המספרת על הרבה ימים טובים לישראל שנחוגו בצורות שונות. מגילה זו אם כי איננה **נקראת** וגם לא ניתנה **ליכתב** כאמתה של תורה, הרי **עצם כתיבתה** אף היא, היה בה משום תקנת חכמים, "שלא היתה דבר הלכה כתובה בימיהם, אפילו אות אחת" (רש"י עירובין סב, ב ד"ה כגון), ואף על פי כן התירו לכתוב מגילת תענית (תוספות מגילה ז, א ד"ה נאמרה) "כאילו היא מקרא" (רש"י תענית טו, ב ד"ה מגילת).

* פורסם לראשונה בקובץ "התורה והמדינה" בעריכת הרב שאול ישראלי זצ"ל. חזר ונדפס בספר "צניף מלוכה" (עמ' 98-105). וכאן הוספנו הערות והגהות והוספות רבות של הרב נריה זצ"ל משנת תשי"י.

- לבירור הבסיס ההלכתי לקביעתם של ימי זכרון נסים, יוקדשו בעזרת ד' הדברים הבאים.

א. תוספת ימי שמחה לדורות

שנינו במסכת מגילה (יז, א): "תנו רבנן ארבעים ושמונה נביאים ושבע נביאות נתנבאו להם לישראל ולא פחתו ולא הותירו על מה שכתוב בתורה חוץ ממקרא מגילה. מאי דרוש? אמר רבי חייא בר אבין אמר רבי יהושע בן קרחה: ומה מעבדות לחירות אמרינן שירה ממיתה לחיים לא כל שכן".

ובחינושי הריטב"א שם: ורבנן דתקון בתר הכי נר חנוכה, יש לומר דסמוך נמי אהאי טעמא".

למדנו אפוא מדין קל וחומר שיש חיוב **מדאורייתא** לקבוע זכרון לנס ולומר דברי שירה ושבח לד' ביום המאורע. אלא מצורת הימים הכתובים במגילת תענית למדנו שחיוב הזכרון אינו דוקא בקריאת הלל ואמירת הודיה, אלא אפשר לקיימו גם בזכירת הלל, על ידי ייחוד יום המאורע וציונו באיסור הספד ותענית.

על כרחך צורת קביעת הזכרון משתנית לפי גודלו ותוקפו של נס ולפי רוב ההצלה שבו, ומסרו הכתוב "לחכמים ידעי העתים" (אסתר א, ג), לדעת ולהודיע מה יעשה ישראל (על פי דברי הימים א יב, ג).

וזוהי דעת מרן החתם סופר זצ"ל, שעיקר חיוב זכרון יום נס, מדאורייתא הוא. אלא שמן התורה אפשר לצאת ידי חובת זכרון גם במניעת הספד ותענית, "ואפשר קריאת הלל (בחנוכה) ומגילה הוה קל וחומר דאורייתא לומר שירה, כמו שצוה בפסח לספר יציאת מצרים בפה, הכי נמי ממות לחיים, חייב לומר שירה בפה דוקא" (שו"ת יורה דעה סימן רלג ודאה גם בשו"ת אורח חיים סימן רח וסימן קצא).

ובאמת מצינו במגילת תענית פרק ט, ששאלו על ימי חנוכה: "ומה ראו לגמור בהם את ההלל?" - משמע שמצד הדין אפשר היה לקבוע זכרון פשוט יותר, ורק מתוך ראייה והבחנה מיוחדת בגודלו של הנס נקבעה צורת הזכרון גם בקריאת ההלל.

והרי לפנינו ימי זכרון נס בישראל שצורות שונות להם: פורים - קריאת מגילה נקבעה בו, משתה ומשלוח מנות: חנוכה - נרות וקריאת הלל: הימים הכתובים במגילת תענית - "דלא למספד" או "דלא להתענא בהון".

בירורה של הלכה זו נפתח כבר בראשונים. גדול קדמון ורבי דניאל הבללי שמו, כותב: "כי כל המועדים הם זכר ליציאת מצרים, ונתחייב מזה גם כן אשר נהללו ונשבחו יתברך, בכל זמן יתראה לנו נצחונו וגבורתו, ועל כן אמרו כי הלל בימי חנוכה **דאורייתא**... ועל כן נתחייב לפרסם הנסים בכל מקום שנעשו בו" (מעשה נסים, סימן א). והשיג עליו רבי אברהם בן הרמב"ם: "אם כן גם כל הימים הכתובים במגילת תענית, מחויבים מן התורה בקריאת ההלל כמו בחנוכה?" (שם). וגדול אחרון מהר"י פרלא ז"ל כיוון לדעת ה"חתם סופר", ותירץ בהרחבת דברים: "דלא כל הנסים שוים, דדוקא בנס גדול ומפורסם כיציאת מצרים ונס חנוכה ופורים, קריאת ההלל היא מדאורייתא, אבל לא בנס שאינו גדול ואינו יוצא כל כך מדרכו של עולם" (ספר המצוות לרב סעדיה גאון עמ' 516).

ויסוד זה שקביעת זכר לנס הוא מדאורייתא, משמש להגאון רבי צדוק הכהן זצ"ל מלובלין, כהסבר לשיטת בעל הלכות גדולות שהכניס חנוכה ומגילה במנין המצוות: "ולדעתי נראה לי עיקר,

דגם הוא מודה שאין למנות [מצוות] דרבנן כלל, דאין לזה שיעור, ולא בא למנות מדרבנן אלא מקרא מגילה ונר חנוכה, שהם על נסים שנתחדשו אחר כך. והרי מצינו שהתורה קובעת מצוות לזכר הנסים של יציאת מצרים (ועיי'ן זוהר פדשת בא דף מא. בראש העמוד), ומזה למדו שאילו היו הנסים אז, ודאי היה ה' יתברך מצוה גם כן לעשות איזה **זכר לנס**, וכמו שאמרו במגילה יד, א, ומה מעבדות לחרות וכו'. ומה שהם מדרבנן ולא נכתבו בתורה, הוא לפי שעדיין לא היו הנסים בשעת מתן תורה" (תפארת צבי, יורה דעה סימן כו. ו) - ואף גאון זה כיוון לדעת החתם סופר, שרמז לזה בקיצור נמרץ בתשובותיו ביו"ד סוף סימן רל"ג.

מדבריהם למדנו שני דברים: א) חיוב זכרון והודיה על נס **מדאורייתא** הוא: ב) חיוב זה **לדורות** הוא.

ב. חובת התוספת לשעה או לדורות

והנה על הדין השני יצא לערער הגאון הנצי"ב זצ"ל (העמק שא"ה, שאילתא כו. אות א), ולדעתו עיקר החיוב מדאורייתא הוא רק בשעה שאירע הנס. כלשון רב אחאי גאון "דמתייבין דבית ישראל לאודויי ולשבוחי קמי שמיא **בעידנא** דמתרחיש להו ניסא", ולא ביום ההוא בכל שנה. והא ראייה: רש"י מפרש שם במגילה: "מעבדות לחרות - ביציאת מצרים אמרו שירה על היס", והרי - טוען הנצי"ב - אין מצוה לומר שירת היס בשביעי של פסח בכל שנה! שמא תאמר: אם כן איך למדו מקל וחומר זה, דין קריאת המגילה **לדורות?** על זאת משיב הנצי"ב: לאחר שעיקר הענין בשנה הראשונה, נלמד מקל וחומר שהוא מן התורה, שוב קביעת הדבר **לדורות מדרבנן** אינה נחשבת לתוספת מצוה. והנצי"ב מחזק דעתו בראיה ממגילה דף ז, א, שלחה אסתר לחכמים קבעוני לדורות וכו', שמצינו שם שחכמים לא הסכימו עד שמצאו לה רמז במקרא. ומדוע לא זכרו את הקל וחומר? - על כרחך אין כוחו של הקל וחומר יפה אלא לשעה ולא לדורות.

ומכח הדברים האלה דוחה הנצי"ב את הדין האמור ומסיים שם: "ולא כמו שכתב הגאון וצדיק חתם סופר וכו', דקביעת יום מועד על הנס לעולם מן התורה, ומקל וחומר דגאולת מצרים".

וכדי להצדיק צדיק דמעיקרא, מרן החתם סופר זצ"ל, יש לעיין מקודם בראיה ממגילה דף ז, א, שהוא בעצם קושיה אלימתא על שיטת החתם סופר - מדוע לא הזכירו שם את הקל וחומר?

- ונראה לומר שלש תשובות בדבר: א) רש"י מפרש שם "קבעוני לדורות - ליום טוב ולקרייה להיות לי לשם" - והנה קביעת יום טוב שיש בו איסור מלאכה, ודאי שאין ללמוד אותו מקל וחומר, ועובדה היא שבקשה זו לא נתקבלה גם בסופו של דבר "מלאכה לא קבילו עליה דמעיקרא כתיב (אסתר ט. יט): "שמחה ומשתה ויום טוב", ולבסוף כתיב (שם כב): "לעשות אותם ימי משתה ושמחה", ואילו יום טוב לא כתיב" (מגילה ה. ב), [ואם כן] מה מקום אפוא להזכרת הקל וחומר?! ב) מן הקל וחומר יכולים אנו ללמוד רק דין שירה, והוא הלל שנקבע לדורות כשירת הודיה על הנס, ויתכן שלזה לא התנגדו החכמים כלל¹. ברם היא ביקשה קבעוני - לקריאה, קביעת קריאת המגילה לדורות במקום הלל, ועל זאת השיבו לה "קנאה את מעוררת עלינו לבין האומות?!", לאמור:

1 וזה כמובן לא לפי שיטת האומר שאין אומרין הלל על נס שבחוצה לארץ (מגילה יד, א).

קריאת **מגילת המאורע** אינה רצויה מטעמים מדיניים¹. ג) עיקרו של הקל וחומר בנוי על עובדת ההצלה של כל ישראל ממות לחיים - ודבר זה עצמו לא היה ברור מקודם לחכמים, שהרי כך אומר הרמב"ן שגודל הנס ביחס לכל ישראל לא היה ידוע בתחילה (הובאו דבריו בר"ן ריש מגילה).

[ושמא תאמר: אם כן למה לא נתפרש בגמרא שהשיבו לה שאין הנס ראוי לקובעו לדורות? - הא לא קשיא: בנימוק שניתן על ידם - "קנאה את מעוררת" - דחו את אפשרות קביעתו אפילו מדרבנן. ועיין במרגניתא טבא לספר המצוות, שורש א, ח, באריכות שבקשת אסתר היתה לקובעה מדרבנן דאם לא כן יקשה על הנצי"ב עצמו, שאפילו לפי דבריו היו צריכין להשתמש בקל וחומר כדי לקבוע לדורות לכל הפחות מדרבנן².³

ועתה נחזור להוכחתו של הנצי"ב מעיקר הדין, שלפירוש רש"י נלמד הקל וחומר משירת הים, וזו הרי נאמרה בשעתה ולא נקבעה מן התורה לדורות.

ונראה ליישב על פי דברי הירושלמי (פסחים י. ו): "כתיב (שופטים ה. ב) "בפרוע פרעות בישראל בהתנדב עם ברכו את ד'", התנדבו ראשי עם, כשהקדוש ברוך הוא עושה לכם ניסים תהו אומרין שירה. התיבון הרי גאולת מצרים [ולא אמרו שירה אלא על הים (קרבו העדה שם)] - שנייא היא שהיא תחילת גאולתן [ולא היתה גמר גאולה עד עברם הים - קרבן העדה]. רואים אנו מכאן, שעיקרה של שירת הים על נס יציאת מצרים נאמרה, אלא שלא אמרוה רק עם גמר גאולתן. מעתה ניתן לומר: לדורות נקבעה שירת הלל כהודיה קבועה, והוחזרה למקומה הראשון, ליום הראשון של פסח⁴.

ברם, העומד לנגדנו הם דברי רש"י ז"ל במסכת תענית כח, ב, ד"ה מנהג וכו': "אבל הלל דחנוכה וכו', דכיון דנביאים תיקנוהו שיהו אומרים אותו על כל פרק ופרק וכו', כשנגאלין יהו אומרין אותו על גאולתן - כדאורייתא דמ"ל⁵, משמע שהוא רק **דומה** ואינו דאורייתא ממש⁷. ואילו לדברינו היה דין הלל כחנוכה צריך להיות לגמרי מדאורייתא.

אלא שזו יש לדחותה, דמאן לימא לן שרש"י סובר כריטב"א (מגילה יד. א ד"ה ואמרינו), שאף חנוכה למדה מקל וחומר זה "ממות לחיים לא כל שכן", ושמא לא היתה שם לדעתו אלא צרה גדולה

1 ועוד שלולי דברי רש"י נראה שקבעוני לדורות, הכוונה לקדושת כתובים, וכלשון שני (בגמרא) "כתבוני לדורות", וזו ודאי שאין ללמוד אותה מקל וחומר. ברם הריטב"א מפרש שאף זו למדנוה מקל וחומר.

2 ראה הערות הרב ישראל זצ"ל בסוף המאמר, הערה א.

3 ובבבין שלמה סימן נח: דאף למאן דאמר אסתר ברוח הקודש נאמרה לכתוב, מכל מקום לענין קריאה, אי לאו הקל וחומר לא היו רשאים לחדש דבר זה. ועיין חקרי לב אורח חיים סימן יב (עמ' טו. א).

4 ו"מנייה וביה אבא לזיל ביה נרגא" (סנהדרין לט, ב), שהגאון ר' רפאל שפירא ז"ל, חתנו של הנצי"ב, כותב בספרו: "דביום טוב הראשון של פסח אומרים הלל משום נס גם כן ולא משום יום טוב לבד. ומשום הכי לא תיקנו לומר הלל בשביעי של פסח על הנס וקריעת ים סוף, משום שכבר יצאו ידי חובתם במה שאמרו ביום טוב הראשון של פסח" (תורת רפאל סימן עה), ודבריו מחזקים את פירושו בשיטת רש"י במסכת מגילה.

5 [ובהסבר זה תתורץ קושית ה"טורי אבן" על רש"י, שאם כפירושו שהלמוד הוא משירת הים, הרי היה גם זה "ממות לחיים"?

ולדברינו ניחא, כיון שלדורות נקבע ההלל ליום הראשון - תחילת גאולתן - משמע מצורת הקביעות שאפילו "מעבדות לחירות" אומרים שירה].

6 ולכאורה מכאן ראייה לנצי"ב, שרק בפעם ראשונה הוי מדאורייתא, ואילו לדורות - מדרבנן. ברם, אפשר להביא ראייה להיפך, לדורות לנצי"ב אין כאן אפילו דמי לדאורייתא.

7 ועיין מה שכתב הגאון ר' מאיר שמחה ז"ל ב"אור שמח" ריש הלכות קריאת שמע.

בעלמא, וכשנגאלו ממנה תיקנו חכמים לומר הלל על גאולתן. ומטעם זה אין בהלל של חנוכה דין דאורייתא ממש, וצריך עיון בזה.¹

ואם כי מסופקים אנו בדעת רש"י, הנה מצאנו ראינו שהריטב"א בחידושו (מגילה שם) סובר בפירוש, שקל וחומר זה כוחו יפה לדורות. שכך פירש: "מאי דרוש, כלומר כשקבעו חובה וכתבוה גם כן אליבא דרבי יהושע ושמואל [דלא דרשי "בספר" - מה שכתוב במגילה] לעיל בדף ז, א], דהא לכולי עלמא ניתנה לכתב שלא תהא על פה, כדכתיבנא לעיל. ומהדרינן - נשאו קל וחומר²."

הן אמנם דברי הריטב"א טעונים הסבר, שהרי קשה להבין כיצד למדו דין כתיבה מדין שירה³, בכל אופן למדנו מדבריו לענינו שהקל וחומר הזה נדרש לא רק לשעתו אלא גם לדורות. ונראה שהריטב"א מפרש כפירוש הגאון ב"טורי אבן⁴, שהקל וחומר לא משירת היס אלא מהלל של ליל פסח שנקבע לדורות⁵.⁴ [ועיין מהרש"א על קרייתא זו הלילא (מגילה שם)].

וזו הרי אינה צריכה לפנינו, ששיטת בה"ג ורבינו דניאל הבבלי הוא שקריאת הלל לדורות, מדאורייתא היא, ולפי זה דעת החתם סופר יסודות חזקים לה גם בשיטות הראשונים וגם בפירושי האחרונים.

אלא שדעתו של הגאון הנצי"ב מסתייעת מדעת הסמ"ק (סימן קמו. הובא בספר המצוות לד"ג - פרלא עמ' 517), והגר"י פרלא דייק מדבריו ומדברי הסמ"ק, שדין ההלל על הנס הוא כדין קרבן תודה, שחייבים בו מדאורייתא רק פעם אחת, ולפי זה אין בו חיוב לדורות אלא מדרבנן.

ויש עוד לסייע לנצי"ב ולא מטעמיה, ממה שכתב הרא"ם בתוספותיו לסמ"ג הלכות חנוכה, שעיקר הקל וחומר הזה אינו אלא מדרבנן. ואף על פי שהשיג עליו הגר"י פיק בשאילת שלום, הנה נתבארו הדברים יפה בעמק ברכה להגר"א פומרנצ'יק זצ"ל (עמ' מג), שכתב "אף דקל וחומר דאורייתא, לא הוי בשביל זה קריאת המגילה מדאורייתא, משום דגם מעבדות לחרות, שאמרו שירה על היס, גם כן לא היו חייבים מדאורייתא, אלא שאמרו מעצמם. ועיקר הקל וחומר אינו אלא לומר שיש בזה סמך מן התורה, ושוב אינו בכלל "בל תוסיף"⁶.

1 ברם לענין ברכה עדיף מנר חנוכה, ואין אנו צריכים ל"לא תסור" (דברים יז, יא), ד"מאליו תשמעון" (שם יח, טו) חייב לברך, וכמו שכתב הסמ"ג עשין ל.

2 והרמב"ן בספר המצוות (שרש שני, דף כח, א) כתב: "והוקבעה חובה לדורות, אלא שסמכו על חיובה בקל וחומר הזה, ועל כתיבתה מן הרמז שמצאו - "כתוב זאת זכרון בספר".

3 ונראה שדעתו שהעיקר נלמד מקל וחומר, ומסרו הכתוב לחכמים. והראיה שבחנוכה קבעו נרות, וצריך עיון מנלן?

4 ואין כוונתו של ה"טורי אבן" על הלל של שחיטת הפסח כמו שהבין הנצי"ב, אלא הלל של ליל פסח כמו שמפרש מהר"ץ חיות בתשובתו סימן סה, ועיין ברכי יוסף סימן תפ"ז בשם חכם אחד. [וכבר חזר בו הנצי"ב מהבנתו ב"טורי אבן". עיין השמטות במהדורא בתרא דהעמק שאלה, עמ' תמט].

5 ועיין גירסא אחרת בדברי רבי יהושע בן קרחה, במגילת תענית פרק יד, וסיום הקל וחומר: "...כל שנה ושנה". ועיין אגדת אסתר (בובר).

6 ברם, הגאון רבי שלמה הכהן בבנין שלמה סימן נח כתב להיפך, שמכאן, לפי פירוש ה"טורי אבן, ראייה לשיטת בעל הלכות גדולות דהלל דאורייתא. ועיין שם בסוף הסימן. וכדאי לציין שהרד"ל בפרקי דרבי אליעזר פרק ב כתב שמדברי הגר"א בספר המצוות נראה שמסכים לבה"ג.

ולדין נראה לי שאם אמנם מצד דין תודה מספיקה אמירת הלל פעם אחת, בשעת המאורע. ברם אנו מצד דין שבח אתינן עלה, וזו דינה כל שנה. וזוהי דעת בה"ג ורבינו דניאל ביחס להלל של יציאת מצרים. ועיין בינה לעיתים דרוש כט, ועיין גבורות ד' פרק סה.

ודבריו מבוססים על שיטת הרמב"ם בשורש הראשון מספר המצוות, שנתבארה יפה על ידי הרמב"ן, שאפילו תקנות משה רבינו ע"ה אין להם דין דאורייתא, והאריכו בזה נושאי כליהם שם, עיין שם².

ג. ביטולה של מגילת תענית - כיצד?

עלה בידינו: ימי זכרון נס לדורות הם לדעה אחת מדאורייתא, ואילו לדעה שניה אינם אלא מדרבנן.

והנה הלכה רווחת היא: בטלה מגילת תענית! לאמור: בטלו הימים הטובים הכתובים במגילה הזאת, אינם נזכרים ואינם נעשים.

ויש לשאול: כיצד בטל זכר ימים טובים אלו? לא מיבעיא למאן דאמר דאורייתא הם אלא אפילו למאן דאמר דרבנן הם. והא "אין בית דין יכול לבטל דברי בית דין חבירו אלא אם כן גדול ממנו בחכמה ובמניין" (עדות פרק א, משנה ה)!

ואמנם זו שאלה נשאלה בימי קדם מפי רבי אברהם בן הרמב"ם כלפי רבי דניאל הבלבי: "היכי מצו לבטל מצוה דאורייתא" (מעשה נסים, א)? וחזרה ונשאלה בדורות האחרונים מפי הנצי"ב כלפי החתם סופר: "דאם כן היאך בטלה מגילת תענית ונשכחו אותם הימים ממנו" (העמק שאלה כו, א)? וכאמור, שאלה זו מופנית גם כלפי השואלים עצמם. והנה על רוב הימים הכתובים במגילת תענית לא קשה מידי, שהרי לא היתה בהם הצלה ממות לחיים ולא היה זכרונם מעולם מדאורייתא, ברם על מיעוטם קשה. וכן יש להקשות לשיטת הריטבי"א שאף חנוכה למדוה מקל וחומר דממות לחיים, איך רצו לבטלה כמפורש בראש השנה יח, ב?

והיה נראה להשיב על החלק הראשון של השאלה - כלומר למאן דאמר דאורייתא הם - כי שיטת הראב"ד (בהשגות הרי"ף פ"ק דמגילה דף ד, א בדפי הרי"ף, וכן הרא"ש בפסקיו תענית פרק ב, סימן כד, והסכים עימו להלכה הטור, שהביאו באורח חיים סימן תקעג, וזו גם דעת האשכול בהלכות חנוכה ופורים) היא, שאף על פי שבטלה מגילת תענית - אסור לקבוע תענית ציבור בימים אלו. למדנו מכאן שעיקרה של מגילת תענית שהוא חיוב זכרון יום נס, מדאורייתא הוא, ואין לעוקרו ואין לבטלו, ולא בטלו אלא הצדדים החגיגיים הנוספים שבו שהם מדרבנן³. והרי זו תשובה לשיטת המשיגים: לא את המצוה

1 והנה לדעת האומר כי "אשירה לדי כי גאה גאה" (שמות טו, א) אמרו משה, ואין זו אפוא אלא תקנת משה ודרבנן, כדן כל תקנות משה, כמו שכתב הרמב"ם (בספר המצוות שורש ב) - יש להקשות מברכות כא, א שלמדו שברכת התורה לפניו היא מדאורייתא, שנאמר (דברים לב, ג) "כי שם ד' אקרא הבו גדל לאלקיני". והרי גם שם כתוב זה משה אמרו, ואף על פי כן כיון שנכתב בתורה בדבר ד', למד רב יהודה מכאן שברכת התורה לפניו מן התורה. והרמב"ן מנאה למצוה זו במנין המצוות (השגות לעשין מצוה טו), ואף הרמב"ם לא השמיטה אלא משום דסבירא ליה שמחלוקת יש בדבר (כמו שביאר בשאגת אריה סימן כד. עיין בתורת רפאל סימן א שלרמב"ם היתה גירסא אחרת שם בגמרא).

ויש להעיר על דברי הבנין שלמה (לעיל בהערה הקודמת), דמדברי השאגת אריה ריש סימן כד, נראה שלשון קל וחומר יכול להיות גם על דבר שעיקרו דרבנן (שכתב שם שאם תאמר שברכת התורה לאחריה דרבנן והוא הדין ברכת המזון לפניו, מה העלה רבי יוחנן בקל וחומר, דהרי זה ידענו בלאו הכי - ולא אמר כלל שאם תאמר כך מה שייך כאן קל וחומר, משמע דמצד זה לא קשה לן מידי).

2 ראה הערות הרב ישראלי זצ"ל בסוף המאמר, הערה ב.

3 ברם הסבר זה אינו מספיק, שהרי יש שם ימים רבים שאין בהם דין דאורייתא, ואם כן מדוע לא יבטלו מכל וכל?

דאורייתא שבמגילת תענית ביטלו, אלא את תקנות חכמים שבהן. ואדרבה, משיטת הראב"ד מסתייעת שיטת רבי דניאל הבבלי והחתם סופר. ולא עוד אלא שלמדנו מכאן דמדאורייתא מספיק זכר כלשהו, שהרי תענית יחיד הותר בהם¹.

ברם, שיטה זו השיגו עליה הראשונים, ואף הב"י (ארוח חיים שם) לא קיבלה להלכה, ופסק שמגילת תענית בטלה מכל וכל, ואין כל איסור אפילו לגזור תענית ציבור באותם הימים. ושוב חוזרות שאלות המשיגים למקומן.

ונראה לומר, שביסוד הימים הכתובים במגילת תענית מצינו שני דברים תמוהים:

א) אמרו בגמרא תענית יח, א: "כיון דאילו מקלע מילתא ובטלינה" - [שאם נגזרה גזירה וצריכין להתענות תוך אלו ימים טובים - רש"י]. הרי לפנינו דברים מפורשים שהניחו חכמים אפשרות של גזירת תענית ציבור שיכולה להתפשט ולהכנס גם בימים טובים אלו.

ב) מצאנו שם, עמוד ב, ביחס ליום טוריינוס - "יום טוריינוס גופיה בטולי בטלוהו הואיל ונהרגו בו שמעיה ואחיו", וכוונת הגמרא היא שהוא בטל לגמרי ואפילו תענית ציבור מותר לגזור בו לכתחילה (כך מפרש הראב"ד). ופירש ה"גבורות ארי", שכוונת הגמרא היא לומר שאם אירעה תקלה באותם הימים, הרי יום טוב שבהן בטל לגמרי². ושני אלה מניין להם לחכמים? - וצריך לומר שאף על פי שעיקר מצות זכירת יום נס, מדאורייתא היא, הרי מכיון שלא באה מצוה מפורשת בתורה על אותו היום, ורק הנס שבו הוא המזכירו, מקום יש כאן להשכיחו לזמן כשאירעה בו גזירה, או לבטלו לגמרי כשאירעה בו צרה, וכשם ששמחת הנס מקיימתו, כך צרת הגזירה דוחתו או מבטלתו. ועיקרם של דברים כך הוא: מכיון שיום זכרון נס, מכיון "להללו ולשבחו בכל זמן יתראה לנו נצחונו וגבורתו" (רבי דניאל הבבלי) - מעתה כיון שקרה בו ביום מאורע רע ותקלה לישראל, דין הוא שיבטל, והרי זה ככתוב "והפכתי חגיכם לאבל" (עמ"ס ח. י). [ומפורש בריטב"א תענית י, א: "ואינו בדין שיהא יום טוב יום המר הזה"].

ועכשיו נפתח לנו פתח להבנת ענין בטול מגילת תענית כולה, שכן ניתן לומר: ימי מגילת תענית אינם נזכרים ונעשים אלא בימי שלום, בזמן שבית המקדש קיים, ואילו בזמן הזה שחרב בית המקדש ותכפו צרות וגזירות על ישראל, הרי כל הימים הם כימים שנגזרה בהם גזירה, ואולי אפילו כימים שאירעה תקלה בגופן, ולכן בטלו ימים טובים אלו לגמרי, ועיין בבא בתרא ס, ב.

[ועל דרך שפירש הר"ן בתענית פ"ב, (ו. א בדפי הרי"ף, ד"ה אבל) שבביטול יום טוריינוס מודים גם הסוברים דלא בטלה מגילת תענית, אפשר להמשיך ולומר שבזו גופה נחלקו, והסוברים דבטלה מגילת תענית, הרי זה מפני שלדעתם אותו הטעם של "איהו גופיה בטולי בטלוהו" כאילו חל על כל ימי מגילת תענית, מפני שאנו רואים את מאורע החורבן כאילו הוא מתחדש בכל יום מימי מגילת תענית³. וזה כמובן שלא כשיטת הראב"ד שחילק בין יום טוריינוס שמותר לגזור בו תענית ציבור לשאר ימי מגילת תענית שעדיין באיסורם הם עומדים].

1 ועיין שעה"מ הלכות מגילה פרק א, וקרבן נתנאל תענית פרק ב אות כ.

2 והוא מפרש כך גם את דברי הגמרא בעמוד א, "כיון דאילו מיקלע מילתא" - כלומר שאם אירעה תקלה באותם הימים, "ובטלינה" - והרי יום טוב שבהם בטל.

3 וברושלמי סוף סוטה (ט, יד), ועיין שם בתוספתא (יד, ב): "רשב"י אומר משום רבי יהושע מיום שחרב בית המקדש אין יום שאין בו קללה. והשוה שבת יג, ב רשב"י וכו' אם באנו לכתוב וכו'. ויתכן שרשב"י הוא שביטל מגילת תענית.

ובגמרא ראש השנה יח, ב, שנינו: איתמר רב ורבי חנינא אמרי בטלה מגילת תענית, רבי יוחנן ורבי יהושע בן לוי אמרי לא בטלה מגילת תענית, רב ורבי חנינא אמרי בטלה מגילת תענית - הכי קאמר בזמן שיש שלום - יהיו לששון ולשמחה, אין שלום - צום, והנך נמי כי הני [והנך נמי דמגילת תענית, כי הני משוין להו, כי היכי דהני בטלי הני נמי בטלי - רש"י]. רבי יוחנן ורבי יהושע בן לוי אמרי לא בטלה מגילת תענית, הני הוא דתלינהו רחמנא בבנין בית המקדש [דעל ידי החורבן הוקבעו לצום, ועל ידי הבנין הוקבעו ליום טוב - רש"י], אבל הנך כדקיימי קיימי.

והנה אם נפרש דברים כפשוטם, הרי דברי רב ורבי חנינא אינם מובנים כלל, ובאמת להשוואה "והנך נמי כי הני" מה זו עושה, שכן הצומות שנקבעו בימי חורבן בית ראשון חזרו להיות צומות, לא כן ימי מגילת תענית שמעיקרן לא היו ימי צום אלא ימי רגילים, וזוהי בעצם טענת החולקים עליהם. [ובדוחק ניתן ליישב על פי המהרש"א בשבת יג, א, שימי מגילת תענית מעיקרן ימי צום היו עד שבאה הישועה ואז קבעו אותו יום ליום טוב].

ברם, עיקר טעמם של הסוברים בטלה מגילת תענית הוא כאמור, מפני שמיום שחרב בית המקדש "ערבה כל שמחה" (ישעיה כד, יא)¹, ומתוך כך בטלו כל המועדות שאינם מפורשים בתורה, "והנך נמי כי הני" פירושו: כשם שחזרו אלה להיות למה שהיו, כלומר חזרו להיות צומות, כך חזרו אלה להיות למה שהיו, כלומר להיות ימים רגילים שמותרים בהספד ותענית.

וכל זה אמרנו ביישוב דעת הסוברים שקביעת יום זכרון נס הוא מדאורייתא, ואם כי "יש בכלל מאתים מנה", ואם יפים כוחם של נימוקים אלו לבטל ימים שנצטוונו על זכרונם מדאורייתא - מדרבנן לא כל שכן. הנה יש מקום להוסיף ולהסביר שלמאן דאמר מדרבנן הם, לא צריכנא לכל האמור לעיל, ושאלתנו, כיצד יכלו בית דין שלאחריהם לבטל תקנת קודמיהם, תתיישב בדרך אחרת.

גרסינן במועד קטן דף ג, ב: "רבן גמליאל ובית דינו נמנו על שני פרקים הללו [של תוספת שביעית] ובטלום, אמר ליה רבי זירא לרבי אבהו וכו': רבן גמליאל ובית דינו היכי מצו מבטלי תקנתא דבית שמאי ובית הלל וכו'. אמר ליה: אימור כך התנו ביניהן [שמאי והלל בשעת תקנתם], כל הרוצה לבטל יבוא ויבטל". וכן מציינו שעל תקנת פרוזבול שתיקן הלל, שאלו בגמרא: "לדריה הוא דתקין או דילמא לדרי עלמא נמי תקין" (גיטין לו, ב)?

נמצאנו למדים: יש תקנות שמעיקרן לא נתקנו לדורות אלא לשעתן, והרשות בידי חכמי הדורות הבאים להמשיכן ולקיימן או לא להמשיכן ולבטלן. (ועיינו רש"י בבא מציעא צו, ב, ד"ה נמעלו בית דין).

מעתה ניתן לומר בענייננו: חכמים לא תיקנו כלל ולא קבעו את ימי מגילת תענית כימי מועד לדורות, אלא הניחו הדבר לרצון חכמי כל דור ודור, לחדש מדי שנה בשנה ומדי דור ודור את המועדים ולהמשיך בהם כרצונם. ולפי זה יהיו מדוייקים ביותר דברי רש"י (שבת יג, ב) "וכותבין ימי הנס לעשותן יום טוב" - כלומר כתבו את הימים למען יזכרו ויעשו, מבלי להטיל חובת עשייה על הדורות הבאים.

[וכיוצאים מן הכלל הם ימי חנוכה, שנאמר בהם "קבעום ועשאוים יום טוב, ואף על פי כן לא שללו ידי בית דין את אפשות בטולם על ידי בית דין שלאחריהם, שהרי אמרו בגמרא (ראש השנה יח, ב) "ותבטל איהי ותבטל מצותה", ולא

1 ובריטב"א תענית י, א כתב: "שלא להרבות בימים טובים בגולה".

השיבו שאני חנוכה דקבעוה אלא אמרו "שאיני חנוכה דמיפרסם ניסא", ופירש רש"י: "כבר הוא גלוי לכל ישראל, על ידי שנהגו בו המצוות והחזיקו בו כשל תורה, ולא נכון לבטלו". ולולי דברי רש"י, אולי אפשר היה לפרש "שאיני חנוכה דמיפרסם ניסא", שהכוונה היא כיון שהנס היה גדול ומפורסם, ראו צורך לקובעה לדורות, והרי עובדה שבימי מגילת תענית אחרים לא קבעו מצוה מיוחדת כנר חנוכה. ובמגילת תענית כתב יד אוכספורד: "ולמה נוהגת לדורות? - שעשאוּם בצאתם מצרה לרוחב ואמרו בה הלל והדליקו בה נרות בטרהרה". וכבר הבאנו דעת הריטב"א מגילה יד, א, שאף בחנוכה דרשו קל וחומר דממות לחיים, כדרך שקבעו מגילה לדורות מהך קל וחומר. ועל הריטב"א נצטרך לתרץ, דהסלקא דעתך לבטלה היה מן הנימוקים שנאמרו לעיל, למאן דאמר שימי נס דאורייתא הם].

ברם, כיון שבית דין שבכל דורות המקדש קיבלו עליהם ימי מגילת תענית, נתחדשו ונתחזקו, ולא עוד אלא שהוסיפו חיזוק ואסרו את הימים שלפניהם ושלאחריהם בהספד ותענית (תענית טו. ב), אלא שכאמור: לא שוינהו חובה על הדורות הבאים.

ומשחרב בית המקדש, ובית דין של אותו הדור החליט שלא לחדש את ימי מגילת תענית - בטלו.

ולפי זה יהיה מדויק מאד לשון הגמרא: "בטלה מגילת תענית", ולא אמרו "ביטלו מגילת תענית", שלא היה צורך כלל בהחלטת ביטול מצד בית דין הגדול, אלא כל שלא חידשוה הרי היא בטלה מאליה.

עוד נראה לומר, שאפילו אם נאמר שמדרבנן נקבעו הימים הללו לדורות, הרי היה זה רק לדורות של זמן המקדש ולא לאחר חורבנו. וכדרך שכתב הר"ש בפרק ו דשביעית, סוף משנה א, דלמאן דאמר מאליהן קיבלו עליהן את המצוות התלויות בארץ, "סתמא לא היה בלבם אלא בזמן שהבית קיים", וכך יוצא מדברי התוספות כתובות כה, ב, ד"ה נאמן וכו' (הראשון). [ועל פי שיטה זו יובנו יפה דברי הגמרא במועד קטן ד, א: "וכי גמירי הלכתא (בתוספת שביעית) בזמן שבית המקדש קיים וכו'"].

ולפי זה נצטרך לפרש "והנהך נמי כי הני", שהכוונה היא: כשם שארבעה צומות נהפכים לששון ולשמחה רק בזמן שהמקדש קיים, כך גם ימי מגילת תענית הנם ימים טובים כל זמן שהמקדש קיים.

ד. חובת הוספה או היתר?

ועתה עלינו לברר, אם יש היתר או אפילו חובה לחדש יום טוב על נסים שקרו בימינו. דהנה שם בגמרא ראש השנה יט, ב גרסין: "תנאי היא, דתנאי, הימים האלו הכתובין במגילת תענית בין בזמן שבית המקדש קיים, בין בזמן שאין בית המקדש קיים, אסורין, דברי רבי מאיר. רבי יוסי אומר בזמן שבית המקדש קיים, אסורין, מפני ששמחה היא להם, אין בית המקדש קיים, מותרין, מפני שאבל הוא להם".

והנה רבינו חננאל גורס: "מפני שימי אבל הן", ומפרש: כלומר אחר חורבן הבית בטלה מגילת תענית [והרי זה כדברי האמוראים דסבירא להו שכיון שחרב המקדש בטלו כל המועדים שאינם מפורשים בתורה]. ורבי יהודה בן שמוע תלמידו של רבי מאיר שתיקן יום כ"ח באדר (שם. עמ' א) "לרבי מאיר רביה הוא דעבדי", דסבירא ליה לא בטלה מגילת תענית. [ולישנא דגמרא שעל השאלה מרבי יהודה בן שמוע השיבו "תנאי היא", מסייע לרבינו חננאל].

אולם מרן החתם סופר (בשו"ת. אורח חיים סימן קטג) עומד על לשון הגמרא לפי הגירסא שלנו "מפני שאבל הוא להם", ומפרש שדעת רבי יוסי שונה היא מדעת האמוראים, ולדעתו לא בטלו אלא הימים שנקבעו לנסים שנעשו בארץ ישראל בזמן שבית המקדש קיים. ולפי זה רבי יהודה בן שמוע

שחידש יום כ"ח באדר אחרי החורבן, שפיר עבד אפילו לרבי יוסי (חידושי סוגיות מונקטש התרט"ב עמ' כג, עיין שם, ובדרך אחרת קצת עיין ביפה עינים ראש השנה יט, ב, לפי גירסת הירושלמי תענית ב, יב)¹.

והרי לפנינו שתי דעות בדיון בטול מגילת תענית: לדעת האמוראים הטעם הוא מפני שמיום שחרב בית המקדש ערבה כל שמחה, ודיינו אם נקיים מועדים שנצטוינו בהם מן התורה. ואילו לדעת רבי יוסי - לפי החתם סופר - הטעם הוא כיון שהימים ומאורעותיהם היו בזמן המקדש, הרי עם חורבנו גם הם בטלים.

ונפקא מינה לענין ט"ו באב. לפי טעם האמוראים אף הוא בטל, ואילו לטעם רבי יוסי, כיון שיום זכרון קדום הוא ואינו קשור לזמן המקדש, שוב אין חורבן בית המקדש פוגע בו והריהו קיים ועומד. ומצינו שהראשונים נחלקו בדבר: הרוקח (סימן שי"ב) הובא "ביתת יוסף" טור אורח חיים סימן קל"א, סובר שט"ו באב אף הוא בטל. וכן הוא בשבלי הלקט סימן ל בשם הגאונים. ונראה שזוהי גם דעת הרמב"ם, שלא הזכיר בספרו (הליכות תפלה ה, טו) ט"ו באב. ואילו פסקי תוספות לתענית סימן כא, לפי גירסת הגאון ר' בצלאל הכהן ז"ל בהגהותיו, סוברים שט"ו באב שריר וקיים. וכאמור, הדבר תלוי באשלי רברבי.

ולפי זה, לדידן שאנו נוהגים שלא לומר תחנון בט"ו באב, משמע דסבירא לן להלכה כטעמו של רבי יוסי שלא בטלו אלא ימי הזכרון של זמן המקדש, ואילו אחרים לית לן בהו. והרי מכאן ראייה לשיטת החתם סופר דכרבי יוסי קיימא לן להלכה².

ובגמרא שם ראש השנה יט, א, אמרו: "ואי סלקא דעתך בטלה מגילת תענית - קמייתא בטול אחרנייתא מוסיפין?! ומכאן למד ה"פרי חדש" ב"מנהגי איסור" סימן יד, "דאפילו רבים, דאלים מילתייהו, לא מצו לתקוני יום טוב מחדש, דכיון דקמאי בטול, לית לן לאוסופי אחרנייתא", לאפוקי ממה שכתב מהר"ם אלשקר בשו"ת סימן מט.

ואם כי ה"מגן אברהם" בסימן תרפו ס"ק ה' פסק כמהר"ם אלשקר, בכל זאת קמה לעומתנו וגם נצבה הוכחת הפרי חדש מהגמרא.

ברם, יפה השיג עליו מרן החתם סופר, וכתב שלא נאמר נימוק זה בגמרא אלא לשיטת האמוראים אשר טעמם הוא משום "דהנך נמי כי הני", וכמבואר שכוונתם היא משום שאחרי החורבן בטלו כל המועדים שאינם מן התורה. ברם לנימוקו של רבי יוסי משום "דאבל הוא להם", לא בטלו אלא שנתחדשו בזמן המקדש, "אבל מעשה דרבי יהודה בן שמוע וחבריו שנעשה אחרי החורבן - שמחה הוא להם ולא אבל"³. ואפילו למאן דאמר בטלה מגילת תענית, יפה עשו שקבעו את יום כ"ח באדר כיום שמחה (שו"ת אודה חיים סימן קסט)⁴.

1 ועיקר סברתו רמוזה בקצור בדברי ה"טורי אבן" מגילה ה, ב: "ועוד דהא כל עיקר פורים בגולה תקנו שלא בזמן הבית, ואם כן מאי הלכה [דלא בטלה] דקאמר".

2 ברם, יש לומר שט"ו באב אף הוא בטל, אלא שחזר לאחר שניתנו הרוגי ביתר לקבורה (תענית לא, א). שהרי על כרחך בימי חורבן בית ראשון בטל ט"ו באב, ואם כן מתי חזר לישראל? - ואם נאמר שנתחדש בבית שני, שוב יש כאן טעם לבטלו לאחר חורבן בית שני, ומחזורתא שחזר לדינו ביום שניתנו בו הרוגי ביתר לקבורה. והיה לדבר טעם חשוב כפי שהסביר הגרמ"ש ב"משך חכמה" פרשת עקב.

3 והנה יום טוריינוס נקבע אחרי החורבן, עיין תוסי' ישנים - יעבץ.

4 וכל זה לא אמרנו אלא בכדי להסתמך על דבריו של גדול. ברם בנידון דידן, נראה שאפילו אם נפרש את הגמרא כפשוטה וכפירוש רבינו חננאל, וסברת "קמייתא בטול וכו'" היא אליבא דכולי עלמא וכדעת הפרי חדש - גם אז

וראה בשם הגדולים להגאון החיד"א זצ"ל (מסכת גדולים, אות ע, ר' עובדיה מברסנובא) שכתב: "ומוכרח דסבירא ליה [לרמב"ם] דמאי דבטלה מגילת תענית היינו דוקא לרבים, כלומר לכל ישראל, אבל יחיד או קהל מעיר אחת - לא".

וכנראה לצאת גם דעת הפרי חדש, פסק גם בחיי אדם כלל קני"ה, סעיף מא: "ולענין זה בטלה מגילת תענית, שלא לעשות יום טוב על כל ישראל", משמע שעיר אחת או מדינה אחת מותר לה לקבוע לעצמה יום טוב לכל הדעות.

ובתשובת חתם סופר (אורח חיים סימן קצא) על השאלה "אם יכולין צבור או יחיד לקבוע עליהם יום טוב לעצמם על נס שנעשה להם", סיים וכתב: "מיהו נראה לי וכו' דלא אמרו שלא להוסיף אלא דומיא דהנך שפשטו בכל ישראל, אבל עיר אחת ומדינה אחת בפני עצמה, אינו דומה להנך, ומותר בלי פקפוק. מיהו נראה דהיינו דוקא ממיתה לחיים, דומיא דמרדכי ואסתר, אבל בפדות משאר צרות לא... ואם כן כל זמן שאנו בגלות וליכא פדיון מעבדות לחירות, כל שאין ההצלה ממיתה לחיים ממש, הבו דלא להוסיף לקבוע יום טוב". **ולפי זה בארץ ישראל, שיש כאן פדיון מעבדות לחרות, ולא עוד אלא שהיתה כאן הצלה ממיתה לחיים ממש בחסדי ד' אשר גברו עלינו, ודאי שמותר להוסיף ולקבוע יום טוב עלינו ועל דורותינו¹.**

ה. דיון בדברי הרב ארנברג

בירחון "קול תורה" (ניסן אייר התש"ט) הקשה הרב הגאון מהרי"מ ארנברג (שליטי"א) [זצ"ל] על החתם סופר, איך למד מקל וחומר דמגילה יד, א, דאף בנס של עיר ומדינה עושין יום טוב, והרי עד כאן לא שמענו אלא בנס של כל ישראל כמו ביציאת מצרים ופורים, אבל בנס של עיר ומדינה - זו מניין? והרי מצאנו ראינו דרבינו תם מחלק לענין אמירת הלל בין נס דכל ישראל לנס שנעשה שלא בכנופיא דכל ישראל (הובא בתלמודי רבינו יונה ברכות פרק ב ז, ב בדפי הרי"ף ד"ה ורבינו יעקב).

וזה חילוק פשוט והשגה חמורה לכאורה. ברם נראה לעניות דעתי, דבאמת יש להקשות על רבינו תם עצמו שכתב ואמר: "ועיקר התקנה לא היתה אלא בנס שנעשה לכל ישראל, דכתיב (במדבר י. ט) וכי תבאו מלחמה בארצכם על הצר הצרר אתכם והרעתם בחצצרת וגו', אבל בנס שנעשה ליחיד לא התקינו לומר הלל" - ולמה ליה לרבינו תם להביא קרא דכי תבואו, ילמד דינו מעיקר דין הלל דיציאת מצרים, שלא נאמר אלא על ידי כל ישראל ועל נס של כל ישראל?

ולפום ריהטא נראה לי שכיון שדעת רבי עקיבא שם (פסחים ק"ח, א), דהלל אמרוהו חנניה מישאל ועזריה על נס הצלתם, שוב אפשר לומר דגם על נס יחידים יש חיוב הלל, על כן הביא מקרא ד"כי תבואו" שממנו למדנו שחיוב יש רק על נס כל ישראל. ולפי זה, חנניה מישאל ועזריה אמרוהו רק בתורת רשות ולא בתורת חובה.

אולם שתי תשובות בדבר:

א) מאורע חנניה מישאל ועזריה אינו מוכיח כלל שעל נס יחידים חייבים לומר הלל, שהרי היה שם קידוש השם לכל ישראל - עיין ירושלמי ברכות ריש פרק הרואה, - וכתב הב"י (סו"ד אורח חיים סימן

¹ נראה שבנידון דידן גם הוא יודה שיש מקום לחדש יום טוב. והוא על פי דברי הריטב"א בחידושו תענית דף י, א, שהסביר שביטול מגילת תענית הוא "שלא להרבות בימים טובים בגולה".

1 ראה הערות הרב יצ"ל בסוף המאמר, הערה ג.

ריח) בשם הפוסקים, שעל נס שיש בו קידוש השם ואפילו של יחיד, מברכין (ומקורו בירושלמי הנ"ל וכן כתב שם בב"י). ולפי זה אפשר שגם לענין הלל - כרבים דמו, ושפיר יכול היה רבינו תם להביא ראיה לחילוקו מעיקר דין הלל.

ב) גם אם נאמר דחנניה מישאל ועזריה כיחידים דמו, אין משם ראיה לסתור, דהרי לא מצאנו שקבעוהו לדורות, ואדרבה יכול היה רבינו תם להדגים את חילוקו בחילוק שבין הלל של יציאת מצרים שנקבע לדורות, להלל של חנניה מישאל ועזריה שלא נקבע לדורות, - והדרא קושיין לדוכתה.

והנה הרי"מ ערנברג עמד שם על דברי רבינו תם ושאל: "היאך מוכח מהאי קרא ד"יכתיב תבואו מלחמה" וגו', שלא תיקנו לומר הלל אלא בנס שנעשה לכל ישראל, והוא לכאורה כספר החתום?"

ומיישב הדברים על פי דברי אבן עזרא בפירושו לפסוק וביום שמחתכם (במדבר י. י) - "ששבתם מארץ אויב או נצחתם האויב הבא עליכם וקבעתם יום שמחה כימי פורים". וכוונת הפוסקים היא אפוא על כל ישראל, ולפי זה יוצא שהלל זה כעין דאורייתא הוא. ונדחק הרי"מ ערנברג בלשונו של רבינו תם דנקט "עיקר התקנה", משמע שתקנת נביאים היא ולא דאורייתא.

ברם, האמת תורה דרכה, שעיקרם של דברי רבינו תם קדומים הם ומפורשים בתורתם של הגאונים, ומשם תבאר לנו שיטתו ותתורץ קושייתנו ויטייב גם דברי החתם סופר.

כתב בספר האשכול (חלק א עמ' 142) בשם רב נטרונאי גאון: יחיד דקאמרין הכא [יחיד גומר בהן את ההלל] - ציבור הוא, ואמאי קרי ליה יחיד, דכיון דחרב בית המקדש ובטלי קרבנות, ועיקר שירה על הקרבנות נתקנה, קרי להון לציבור יחיד.

למדנו מדברי רב נטרונאי גאון, דעיקרו של הלל ענינו שירה על הקרבנות, ועל כן בזמן שאין בית המקדש קיים ובטלה שירת הקרבנות, אין מקום לדין הלל ואפילו על נס של כל ישראל. ומה שאמרו בערכין דף י, ב: "והא חנוכה דלא הכי ולא הכי [דלא איקרי מועד ולא איקדיש בעשיית מלאכה] וקאמר [הלל]! - משום ניסא!", משמע שיש גם דין הלל על הנס, מחוץ לדין הלל בבית המקדש, הנה לשיטת גאון אין הלל זה אלא מדרבנן (ואף הלל של יציאת מצרים לא היה אלא מדרבנן).

וראיה לדבר שאף הראב"ד בהשגה (הליכות חנוכה ג. ה), לא הכניס בסוג דברי קבלה אלא הנך דילפינן מקרא ד"השיר יהיה לכם כליל התקדש חג" (ישעיה ג. כט), שהוא כולל רק לילה המקודש לחג, ולא הכניס הלל של נס, שאינו אלא מדרבנן כאמור.

מעתה נפתח לנו הספר החתום, וניתן לנו לעמוד על דעתו של רבינו תם: - פסוק זה ד"יכתיב תבואו וגו' והרעתם בחצצרת" כמקור לחובת שירת הלל, מובא כאן במשמעות דבריו של רב נטרונאי גאון שעיקרו על הקרבנות נתקן, ומקומו במקדש (ועיין רמב"ם הלכות כלי המקדש ג. ה, שדין תקיעה בחצצרות הוא רק בשעה שהלוויים אומרים שירה)¹. אלא שמדין הלל דאורייתא למד רבינו תם על דין הלל דרבנן, "דכל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון", וכשם שעיקר דין הלל של שירה הוא דוקא בכל ישראל, כך גם דין הלל של נס שתיקוהו חכמים אינו אלא על נס של כל ישראל, ושפיר למד מכאן דנס שאינו בכל ישראל לא התקינו לומר עליו הלל.

1 ועיין בשיירי קרבן ירושלמי סוכה ה, א: "כל זמן שהחליל נוהג ההלל נוהג": הקשה: "והא איכא חנוכה שגומרין בו את ההלל ואין בו חליל. ויש לומר דלא חשיב אלא הלל של קרבן, אבל חנוכה של הודאה הוא".

ברם שיטת הבה"ג ורבי דניאל הבבלי היא שהלל של נס אף הוא מדאורייתא, וכשם שיש דין הלל של שירה מן התורה, כך יש דין הלל של נס מהתורה - "רצה יתעלה שיאמרו שירות ותשבחות במאורעות אלו, באיזה מלות שיהיו, כמו שנתחייבו בזה הלויים בקרבן" (מעשה נסים. סימן א)¹.

מעתה שדין הלל של נס מילתא באנפי נפשה הוא, ואינו למד מדין הלל של שירה, הנה אף על פי שלמעשה מקורו הוא בהך עובדא של יציאת מצרים, אין מציאות זו מכריחה אותנו לומר שאין ללמוד משם אלא דומיא דיציאת מצרים שהיתה בכל ישראל, שהרי ניתן לומר: נס יחידים לאותם יחידים, כנס רבים לרבים דמי.

תדע: דין ברכה על הנס הרי מיתרו למדונה שאמר ברוך ד' אשר הציל, והיינו ברכה על נס של כל ישראל, ובכל זאת אמרו שם בגמרא (ברכות נד. א) דגם על נס יחיד חייב אותו יחיד לברך², ועל כרחך מפני שנס היחידים לאותם יחידים חמור הוא כנס רבים לרבים (ורק חילוק אחד בדבר: נס רבים ברכתו גם לאלו שלא היו בו ואילו נס יחיד ברכתו רק על אותו יחיד). ולשיטה זו: כשם שברכת הנס היא לדורות (אורח חיים סימן ריח. סעיף ז), כך קריאת הלל אף היא לדורות.

[ובטור אורח חיים שם הביא גירסת הראב"ד, דרק בפעם ראשונה חובה, מכאן ואילך רשות. וכן כתב הרשב"א, ברכות שם. והרא"ש (סימן א) חולק ואינו מחלק].

והשתא בריר לן מאי טעמא לא למד רבינו תם חילוקו מהך דיציאת מצרים, דדוקא כשלמדמים דין הלל של נס מדין הלל של שירה, צריך אתה לומר "דין לבא מן הדין להיות כנדון" (בבא קמא כה. א), וכיון שעיקרו במקדש ובקרבן שהם במהותם ענין של כל ישראל, אף תקנת הלל של נס צריך שתהיה על נס של כל ישראל, ברם אילו היה למד מהעובדה של יציאת מצרים שיש גם דין הלל של נס, לא היה מקום לחלק בין נס של כל ישראל לנס של חלק מישראל, כאמור לעיל. ולפי זה מרן החתם סופר זצ"ל ההולך בשיטת הראשונים שהלל של נס דאורייתא הוא, יפה כתב ולא חילק בין נס של כל ישראל לנס של עיר אחת או מדינה אחת. ופסק שאותה העיר או המדינה שיצאה מעבדות לחירות בארץ ישראל או ממות לחיים ואפילו בחוצה לארץ, חייבת לקבוע לה יום טוב להודות ולהלל לדי' על הנסים ועל הנפלאות.

[ומטעם זה לא הלך בדרך זו החתם סופר בריבו עם הפרי חדש ולא העמיד את דברי הגמרא "אחרנייתא מוסיפין" דוקא בכל ישראל - כמו "חיי אדם" - מפני ש"בעיקר הדבר סבירא ליה שאין מקום לחילוק זה" (ובסימן קצא נקיים לה לרווחא דמילתא)].

אלא שברכת הנס היא לכולי עלמא מדרבנן, וקרא אסמכתא בעלמא הוא, ואילו הלל כאמור לשיטת בה"ג דאורייתא. וכמו דתפלה - שחלקים עיקריים ממנה הודאה ושבח - דאורייתא היא, כך בימי נסים ההודאה והשבח מדאורייתא הם.

1 ואף הרב ר' אליעזר ממץ סובר דהלל מדאורייתא, אף שגמרינן מקרא ד"השיר יהיה לכם כליל התקדש חגי", גמרא גמירי לה עד דלא אתי נביא, ואתי נביא ואסמכה אקרא (יראים סימן קכה).

2 ובירושלמי ריש פרק הרוואה באמת כתב דעל נס יחיד אינו חייב לברך [ועיין תפארת מנחם].

הערות מאת הרב שאול ישראלי זצ"ל*

א) שלש תשובותיו של המחבר עדיין אין בהם כדי תשובה על דברי הנצי"ב זצ"ל:

א. עיקר בקשתה של אסתר שהיתה "קבעוני לדורות", ודאי שלא היה בה כדי סימן מדויק מה צריכה להיות הקביעות הזאת, ורש"י ודאי רק לדוגמא נקט "ליום טוב ולקריאה", על פי שמצאנו במגילה מענינים אלה. ואם לעשיית יום טוב אין קל וחומר, מכל מקום הקל וחומר קיים עומד לענין הקריאה, שיש בזה לכשלעצמו גם כן משום קביעות לדורות, אם כן למה לא דנו בזה מצד הקל וחומר¹?

ב. הגמרא יד, א, למדה להקל וחומר דין קריאת המגילה שזוהי שירת היום, והלל לא היה מקום לקבוע כמבואר שם, אם משום אכתי עבדי אחשורוש אנו, אם משום שקרייתה זוהי הלילא. וכבר נכלל ההלל בכלל קריאת המגילה. אם כן בקשתה של אסתר על קביעות קריאת המגילה הרי היא בקשה הגונה שיסודה בקל וחומר וכו', ולמה התעלמו מזה².

ג. מדברי הרמב"ן יש דוקא סיוע לדברי הנצי"ב, שהרי לדבריו יוצא שבשנה ראשונה שאירע הנס עשו כולם בין פרזים בין מוקפים וזה היה בהסכמת הסנהדרין, אלא שלשנים הבאות לא תיקנו עדיין עד שמצאו "שראוי הנס לקבעו לדורות". הרי שתקפו של הנס שהוא ממות לחיים לקביעות החג בשנה שאירע בה הנס, בזה לא היה פקפוק. והרי למדים אנו מדברי הרמב"ן שגם נס ממות לחיים ראוי לעשות לו יום שבח והודיה רק בזמן שאירע הנס ולא יותר. ולפי זה אי אפשר לומר שחיוב הזכרת נס ממות לחיים הוא לעולם. רק נסים מיוחדים הם שראויים להקבע לדורות ותלוי הדבר בהכרעת בית הדין. אם כן טענתו של הנצי"ב על החתם סופר שלא הבדיל בדבר "וקבע בצורה מוחלטת קביעת יום לדורות כל שהיה בו הצלה ממות לחיים", עדיין במקומה עומדת ומקבלת חיזוקה מתוך דברי הרמב"ן³.

אלא שמתוך כך אנו למדים שיש הבדל בין נס לנס, יש נסים שחיוב הודאתם הוא לשעתם ויש שחיובם קיים לדורות. ויתכן לומר שכל שהנס גדול ונמצא ראוי לקביעות לדורות, שוב גם לדורות, חיובו מן התורה גם לשיטת השאילתות. כי כל נס לפי מדרגתו גם חיוב ההודאה עליו.

ובזה יובן אולי מה שיש להקשות בשאילתות ממה שסיים שם לאחר מאכן: "וכדמטי יומא דאיתרחיש להו ניסא לישראל כגון חנוכה ופורים, מיחייב לברוכי וכו' שנאמר ויאמר יתרו וכו'". ולכאורה מכיון שלשאילתות אין חייב הודאה אלא בעידנא דמתרחיש ניסא וכדיוק הנצי"ב, אם כן בעל כרחך גם ברכת יתרו לא היתה אלא מדין הרואה מקום שנעשו בו נסים, שראה את ישראל שניצלו בנסי ה', ומה מקום ללמוד לדורות בחנוכה ופורים? - והרי לפי זה מוכרח שחנוכה ופורים לדורות אינה אלא תקנת חז"ל כפי שכתב הנצי"ב! (ואם הכוונה רק לתת אסמכתא לתקנה ולומר שיש לזה

* פורסמו בקובץ התורה והמדינה שם כ"תגובת העורך".

1 תגובת הרב נריה זצ"ל: מפורש להלן שלענין הלל יש קל וחומר, ולא לענין קריאת מגילה.

2 תגובת הרב נריה זצ"ל: זו עצמה היתה בקשת אסתר, שתהא הקריאה במקום ההלל, וכאמור דין זה אינו נלמד מקל וחומר.

3 תגובת הרב נריה זצ"ל: לא טענתו של הנצי"ב מקבלת חיזוקה מהרמב"ן כי אם טענתו של הר"מ ערינברג שיש לחלק בין יחידים לכל ישראל, וזו הרי כבר ביארנוה שבה"ג ור' דניאל הבבלי לא סבירא להו הכי, והרמב"ן לשיטתו אזיל שבזה דעתו כרמב"ם.

יסוד ושוב אין זה חידוש הדבר בעיקרו, הרי לזה מספיק הפסוק שהביא השאלות בראש דבריו על חיוב הודאה לשעתו על הנס). אולם על פי הנ"ל, בחנוכה ופורים מחמת גודל הנס, ראוי שיקבע לדורות, ולמדו מיתרו שיש מקום לברכה לא רק ברגע התרחשות הנס, ומכאן שבנס גדול גם לדורות יש מקום לברכה, והשוה ההגעה לזמן הנס להגעה למקום הנס. [שכן הכרח אין מזה, ולשיטת הנצי"ב נראה שיתפרש לענין ברכת הנס שנעשית בזמן הדלקת הנר וקריאת המגילה כמו שכתב השאלות שם, ובוה אפשר לומר שמעשים אלה שקולים ודומים לכאילו מגיע אדם למקום שנעשה בו הנס שמחויב תמיד בברכה. ולזה הועילה תקנת חכמים להדליק ולקרא לתת לזמן תורת מקום. ובוה יובן גם מה שאין ברכת הנס אלא כשרואה נר חנוכה דולק, אבל אם אינו מדליק ואינו רואה דולק אינו מברך, ולכאורה אם הזמן גורם מה ההבדל בדבר! - אלא שכל עיקר הברכה, ענינה כשראה משחו שמזכיר את הנס, דהיינו מקום הנס או מעשה שמזכיר את הנס, אבל הזמן לחוד עוד אינו מספיק לזה. ומכל מקום אין מזה גם סתירה לדברינו כי ברכת הנס הוא דבר לחוד, והדיון שלנו הוא לגבי חיוב קביעות הודאה ושבח שלא במטבע ברכה, אם בדיבור ואם באיזה מעשים, בדומה לחנוכה ופורים].

ולפי זה יוצא שלכשיקבעו גדולי דורנו שכל מה שנתרחש לעינינו בארץ ישראל בתקומת המדינה ופריקת עול זרים מעל צוארינו, היה בו מן הנס שאינו נופל בערכו מנס פורים, שאף הוא הוגדר על ידי חז"ל כ"הסתר אסתירי", יהא יסוד לחיובו מן התורה גם לדורות. ועד אז ינהג בו העם כדרך שנהגו בו פריזים מאליהם, מתוך שחזו והרגישו את גודל הנס, גם טרם שקבעוהו מרדכי ובית דינו כיום משתה ושמחה לדורות.

ב) לפי הנצי"ב אין חיוב הודאה לדורות אפילו מדרבנן אלא במקום שתיקנו, ואילו לפי הרא"ם, הקל וחומר לחיוב דרבנן קיים ועומד ואין צריך לשום תקנה נוספת.

ג) ממקום שבא יש דוקא מקום לפקפק, כי נס שאירע לכל ישראל היושבים בארץ ישראל אינו בדין עיר אחת או מדינה אחת שדן בו החתם סופר להתיר בפשטות, כיון שקהל שבארץ ישראל נקרא קהל (הודיות ג. א), יש לזה דין מאורע שאירע לכל ישראל. ונס חנוכה עצמו יוכיח, שלא פשטה מלכותו של אנטיוכוס לבבל, ולא היו כל ישראל בארץ ישראל בזמן בית שני, ומכל מקום נקבע על יסוד הקל וחומר של ממות לחיים (כפי שכתב הריטבי"א) על כל ישראל, ולא רק לישוב שבארץ ישראל והסמוך לו.¹

אלא שכל זה לא נאמר שם בחתם סופר אלא לרווחא דמילתא, ואילו בעצם הדברים הוא נוקט שלמסקנת הגמרא בראש השנה אין לאסור עשיית יום טוב גם בתקנה על כל ישראל, עיין שם.

1 תגובת הרב נריה זצ"ל להערה: לא קשיא, דנס חנוכה שכיון שבמקדש היו דינו כנס כל ישראל. ועיין בגט מקושר לתוספי ראם לסמ"ג הלכות חנוכה.

האפשר לחייב באמירת הלל על נס שנעשה לרבים?*

בכל דור ודור נתעוררו בעיות, והיו גדולים שדבריהם נתקבלו על ידי כל תפוצות ישראל. וגם היום ישנם גדולים שעל פיהם נוהגים, ודבריהם הם חוק וציון לרבים, מכיון שהם לנים בעומקה של הלכה ושוקלים את הדברים. ואנחנו מאמינים באמונה שלימה שיש להם סייעתא דשמיא, ולכן אנו הולכים ופועלים בכל מקום על פיהם, כי האמת עמם והלכה כמותם.

ממי אנו מקבלים את ההלכה? - מחכמי התורה שכלל ישראל הכיר בהם לא רק בגדלותם התורנית, לא רק משום שאין בעולמם אלא תורה, אלא מחמת היותם "דומים (בדריכה) למלאך ד' צבאות", ביקשו מהם תורה, כפי שאמרה הגמרא במועד קטן (ז. א). ונתקבלה הלכה מפייהם, ועל פיהם ישק כל דבר, על פיהם ינהל ישראל את ארחות חייו.

כדי שאדם יגיע למצב שהשכינה תשרה עמו, הוא צריך לבטל לגמרי את נטיותיו הפרטיות, לשעבד עצמו לגמרי לדעתה של תורה, להיות קולט מהו "דבר ד'" אליו - דרך ההלכה, כמו שאומרת הגמרא בשבת (ק.ח. ב): **"דבר ד'" (עמוס ה. יב) - זו הלכה"**.

אנחנו לא נפסוק הלכות, אולם נברר את היסודות על פיהם נמסרה הקביעה לחכמי התורה הפוסקים.

מסיבב לה' באייר וכ"ח באייר נתעוררה בעיה רצינית: יהודים "שלומי אמוני ישראל" (על פי שמואל ב. כ. יט) המאמינים בהשגחה פרטית, ויודעים ומכירים שקורא הדורות מראש קובע לנו את מהלכי ההסטוריה, עומדים מן הצד ולא רואים לנכון שיש צורך בהודיה ובפרסומי ניסא על כל הנסים הגלויים ועל כל הסייעתא דשמיא שזכינו לה, הן במלחמת העצמאות והן במלחמת ששת הימים וכתוצאה מהן.

סייעתא דשמיא מלעילא מחייבת אתערותא דלתתא. זה מחייב הודיה, זה מחייב פרסומי דניסא, "למען תספר באזני בנך וכן בנך" (שמות י. ב) - כך נצטוינו בסיפור יציאת מצרים. והזוהר הקדוש (חלק ב. חא א) אומר: "חובה איהו על ברנש לאשתעי תדיר קמי קודשא בריך הוא ולפרסומי ניסא בכל אינון ניסון דעבד¹".

והנה אנחנו מוצאים שנקבעו ימי חנוכה לדורות, אף שהיה זה כאשר לא היתה נבואה לישראל. ואנו מברכים "אשר קדשנו במצוותיו וציונו להדליק נר של חנוכה". הגמרא במסכת שבת (כג. א) באמת שואלת: "והיכן ציונו?" ועונה הגמרא: רב אויא אמר מ"לא תסור" (דברים ז. יא), רב נחמיה אמר: "שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך" (שם לב. ז). אם חכמי תורה, בית דין של חשמונאים, קבעו לנו להדליק, אנו רואים בזה ציווי אלקי, ומברכים "אשר קדשנו במצוותיו".

כמה דורות לפני כן נוספו לנו ימי הפורים, ובמרכזם - קריאת המגילה. ושוב מברכים: "אשר קדשנו במצוותיו וציונו על מקרא מגילה". שם אמנם מצאו חכמינו (מגילה ז. א) רמז בתורה הקשור עם מחיית עמלק - "כתב זאת זכרון בספר" (שמות י. יז), אבל עיקר קביעת הודיה על הנס למדו

* שיעור ב"קול ישראל", ד' באייר התשכ"ט.

1 תרגום: חובה היא על האדם לספר תמיד לפני הקב"ה ולפרסם הנס, בכל אותן נסים שעשה לו הקב"ה.

בגמרא (מגילה יד, א) מקל וחומר: "ומה מעבדות לחירות אמרין שירה, ממיתה לחיים לא כל שכן" - אם על יציאת מצרים, ששם היתה יציאה מעבדות לחירות, אמרו שירה - עכשו שניצלו מכליון והשמדה, ודאי שכן. **המגילה היא השירה**, ולפי רב נחמן (שם) קריאת המגילה זהו ההלל [הגמרא שם שואלת מפני מה אין אומרים הלל בפורים, ויש שם שלש תשובות, ואחת מהן: "רב נחמן אמר: קרייתא זו הלילא"].

על דרך זו שנינו במסכת פסחים (קז, א): "והלל זה מי אמרו? - אמרו: נביאים שביניהן תקנו להן לישראל שיהו אומרים אותו על כל פרק ופרק ועל כל צרה וצרה שלא תבא עליהן, ולכשנגאלין אומרים אותו על גאולתן". כלומר, אם חס וחלילה באה צרה על ישראל ובאה גאולה, ישראל אומרים הלל על אותה גאולה.

הסבר מפורט יותר לפיסקא זו במסכת פסחים, נותן לנו רבינו תם מחכמי התוספות. דבריו מובאים בתלמידי רבינו יונה פרק היה קורא (ברכות דף ז, ב ברי"ף, ד"ה ורבינו יעקב): "שבשעה שהיה לכל ישראל צרה והיה הקב"ה עושה עמהם נס - היו עושים יום טוב והיו אומרים הלל". ומדגיש רבינו תם: "ועיקר התקנה לא היתה אלא בנס שנעשה **לכל ישראל**, דכתיב (במדבר י, ט): "וכי תבאו מלחמה בארצכם על הצר הצר אתכם והרעתם וגו'", אבל בנס שנעשה ליחיד - לא התקינו לומר הלל". זאת גם דעת המאירי במסכת פסחים (שם). הוא מנסח את הדברים בצורה בהירה: "כל יחיד שאירעתהו צרה ונגאל הימנה, רשאי לקבוע הלל לעצמו באותו יום בכל שנה, אלא שאינו מברך עליו. וכן הדין בכל ציבור וציבור. כך היה יסוד נביאים לאמרו על כל צרה וצרה כשנגאלים ממנה".

מכאן אנו לומדים שני דברים:

א. רשאי היחיד לקבוע לעצמו לומר הלל, וכן הדין בכל ציבור וציבור.

ב. אפשר לקבוע היום לא רק באופן חד פעמי, אלא אף לציין זאת בכל שנה ושנה. דהיינו אין הדברים אמורים רק לאותה שנה בה נגאלו, אלא אפשר לקבוע אותם לדורות.

על בעיה זו של נס שקרה לציבור, נשאל, ר' יוסף חיים דוד אזולאי - החיד"א, בתשובותיו "חיים שאל" (ב, יא). הוא מסביר שדין אמירת הלל הוא רק "כשנעשה הנס **לכל ישראל**", ואינו אומר כמו רבינו תם. הוא מדייק את הדברים ברש"י שם, בפסחים (ד"ה ועל כל): "אומרים אותו על גאולתן **כגון חנוכה**". מהעובדה שלא הביא רש"י מקרה של נס פרטי לאדם, הגם שהגמרא אמרה "על כל צרה שלא תבא", מכאן שאומרים הלל דוקא על נס שנעשה לכולם. ומוסיף החיד"א: "וזהו דעת הר"י והרמב"ם והרא"ש שלא הביאוהו, כי הן בעון עם ישראל מפוזר ומפורד, ולא משכחת לה נס לכל ישראל".

תשובה זאת לא מובנת, כי אמנם ביחס לר"י ולרא"ש שפסקו רק בהלכות הנוהגות בזמן הזה, אפשר לקבל את דברי החיד"א בנימוק ההשמטה. אבל הרמב"ם, שעסק בכל ההלכות וגם באותן שאינן היום למעשה, מדוע השמיט הלכה זו, ולא פסק שאם קורה נס לכל ישראל, יהיו רשאים העם לקבוע הלל, ושיאמרוהו בכל שנה ושנה!?

- ואולי אפשר לומר, מכיון שלא היתה כאן תקנת נביאים בתורה **חובה** אלא בתורת **רשות** (המאירי השתמש בביטוי "רשאי"), והרמב"ם עוסק בהלכות המחייבות ומזכיר רק את הדברים שיש חובה לעשותן ולא רשות¹.

ויש ראייה לכך שהדבר הוא רשות ולא חובה, שהגמרא בסנהדרין (צד. א) מזכירה שחזקיהו המלך לא קבע שירה לדורות אחרי מפלת סנחריב. מכאן משמע, שהדבר רשות ולא חובה. אמנם הגמרא מתייחסת שם בבקורת לחזקיהו על כך, אבל עצם העובדה שלא קבע את השירה, מצביעה בזאת שאין הכרח לקבוע הלל.

ואמנם, נס שקרה לכל ישראל **יש אפשרות** לקבוע הלל לדורות, אך אין זאת אומרת שאנו אכן קובעים אותו. אנחנו רק מוצאים על פי תקנת נביאים זו, שראוי לקבוע הלל לדורות, ואם אכן נקבע תהיה לקביעה זו אחיזה קדומה ומושרשת מימי הנביאים - "נביאים שביניהם תקנוה".

וכאן מתעורר ספק: האם התנאי לקבוע הלל הוא נס שקרה **לכל ישראל** ממש, או גם **חלק מִישראל** יכול לפעמים להחשב מבחינת חשיבותו ככלל ישראל. או אם קרה דבר שיש בו חשיבות והשלכות המתפשטות על כלל ישראל, אף שזה לא קרה ישירות לכלל ישראל - האם נוכל לתקן קביעת הלל במקרה זה? - הכוונה היא לגבי מלחמת השחרור, ההכרזה על הקמת מדינת ישראל, שיתכן ואפשר לראותה כמשהו מוגבל לישוב היהודי בארץ, אבל עובדה היא שתקומת מדינת ישראל לא היה רק ענין השייך ליהודים בארץ בלבד. היתה זו הצלה ממוות לחיים מפני שבע מדינות ערב שפלו ועמדו להשמידנו, ולאותם מקומות שהגיעו לשם - השמידו. אך בהמשך התרחב הענין: חוק השבות, זקיפת קומה של העם בכל ארצות פזורינו. הקמת המדינה היא בעלת חשיבות והשלכה לכלל ישראל באשר הם שם. והשאלה היא כפולה, כאמור, אם חלק מישראל יש לו מעמד ככלל ישראל, ואם משמעות כלל-ישראלית משנה את החובה או האפשרות לקביעה של יום נס.

הגמרא בברכות (נד. א) שואלת, מנין שמברכין על הנס. היא עוסקת בנס שקרה לאדם והוא מברך ברכת הגומל, או כשהוא עובר שוב באותו מקום שהתרחש הנס הוא מברך "ברוך שעשה לי נס במקום הזה". מביאה הגמרא ראייה מיתרו אשר אמר: "ברוך ה' אשר הציל וגו'" (שמות יח. י). ומסקנת הגמרא שם: "אניסא דרבים **כולי עלמא** מיחייבי לברוכי", כלומר אם נעשה נס לרבים - חייבים **כולם** לברך **במשך כל הדורות**. ולפיכך פוסק הרמב"ם (הלכות ברכות י. ט): "הרואה מקום שנעשו נסים לישראל, כגון ים סוף ומעברות הירדן, אומר: ברוך אתה ד' אלהינו מלך העולם שעשה נסים לאבותינו במקום הזה, וכן כל מקום שנעשו בו נסים **לרבים**". הרמב"ם מזכיר כאן את המילה "רבים", מכיון שדעתו שדין רבים לענין זה כדין כלל ישראל ואם נעשה נס לרבים צריך גם כן לברך. לכאורה אפשר להקשות, הרי דין חיוב כללי למדנו מיתרו, ושם הרי היה מדובר על נס הצלה של כל ישראל, שהצילם הקב"ה ממצרים ומיד פרעה?! - אלא מכאן משמע שחכמינו הבינו, שאף על פי שהנס שאמר יתרו קרה לכל ישראל, בכל זאת ניתן ללמוד מכאן גם על נס הרבים אף שאין שם את כלל ישראל.

1 ולכאורה דבר זה לא כל כך מובן, שהרי פעמים רבות הביא הרמב"ם גם דברים שראין לעשותם, והוא כותב שיש לאדם לעשות כך כך, כגון פרק ג מהלכות תפילה הלכה ד, שם הלכה ז ועוד. ואפילו יש מקומות שכתוב בהדיא דרשות היא כגון ריש פרק ה מתשובה, וצ"ע - המעי.

רבינו יונה במקום (מג, א בדפי הר"ף) אומר: "אניסא דרבים כולי עלמא צריכי לברוכי וכו', כלומר שנעשה לכל ישראל או לרובנו", כלומר שכאן דין רוב ישראל כדין כלל ישראל ואין לזה דין של יחיד. אף על פי כן יש דוגמאות שצריך דוקא כלל ישראל ממש, ולא די ברוב. למשל בספר "החינוך" (מצוה של"ב), מצות קידוש שנת היובל: "ונוהגת מצוה זו בארץ ישראל, ובזמן שכל יושביה עליה". במצוה זו רואים, שצריך דוקא שכל ישראל יהיו בארץ. אך לגבי ברכת הנס, "שעשה נסים לאבותינו במקום הזה", שם רוב ישראל נחשב ככלל ישראל.

- ומה היושבים בארץ ישראל? - יש לנו דברים מבוררים בפירוש המשניות להרמב"ם מסכת בכורות (ד. ג): "שבני ארץ ישראל הם הנקראים קהל, והקב"ה קרא אותן כל הקהל וכו', ואין משגיחין לזולתן שבחוץ לארץ". ועל יסוד דברים אלו אומר הרב קוק זצ"ל (משפס כהן סימן קמד עמ' שלו) שיושבי ארץ ישראל לעולם נחשבים כרבים, והקהל בארץ ישראל נחשב ככלל ישראל. לפי זה, נס לקהל שגר בארץ ישראל אינו רק נס של רבים, כי אם יש בו מעמד מיוחד של כלל ישראל.

ואם אנו עומדים על בסיס זה, לפי רבינו תם, "שבשעה שהיה לכל ישראל צרה והיה הקב"ה עושה עמהם נס - היו עושים יום טוב והיו אומרים הלל", ואף על פי שרבינו תם אומר "כל ישראל", הוכחנו לפי הרמב"ם שלציבור הנמצא בארץ יש מעמד של כלל ישראל. לפי זה, יש מקום לקביעת הלל על נס הקמת המדינה ומלחמת השחרור, שיש בו גם הצלה ממות לחיים, וגם השפעה כוללת לכל ישראל.

אם תרצו אין זו אגדה

"אם תרצו אין זו אגדה". אם תרצו הרי כל זה פשוט מאד - באותם הימים - ימי דרייפוס - באותה תקופה - תקופת שנת ישראל - התבונן עתונאי יהודי (הרצל) במצבו של ישראל עמו, ובא לדי מסקמה שישאל צריך לשוב לארצנו, לבנות את מדינתנו וכו' וכו'. כל זה מצטרף למושג של הלכה, הלכה היסטורית שראינה בכמה מקומות. אף הביל"ויים מהלכה היסטורית זו הם באים. הלכה קבועה: "יהיא ישיבה בגויים לא מצאח מנוח" (איכה א, ג) - אילו מצאה מנוח לא היתה חוזרת" (בראשית רבה פ, ט)...

ברם, לכשתסתכלו בעצם מחותנו של האיש הזה, בעצם הופעתו, בצורתו, ובעיקר במה שלאחר כך, בהמראתו אל על, ברום מעופו, בספינת האוויר שלו, הרי גם אם לא תרצו תחיו מוכרחים להודות: אכן, אגדה, אגדת פלא היה האיש. (זרעים גליון ח, התרצו מתוך מדור "הרצל ובמאליק").

